

Univerzitet u Sarajevu

Fakultet političkih nauka u Sarajevu

Međunarodni odnosi i diplomacija

**“POLOŽAJ ŽENA U POLITIČKIM STRUKTURAMA SAVREMENE
BiH”**

Kandidat/kinja:

Sabina Lizde, 980/II-PIR

Mentor:

Asim Mujkić

Sarajevo, januar 2019.

SADRŽAJ

UVOD.....	4
I. METODOLOŠKI OKVIR RADA	5
1. <i>Problem istraživanja.....</i>	5
2. <i>Predmet istraživanja</i>	5
4. <i>Sistem hipoteza</i>	6
5. <i>Metode istraživanja.....</i>	7
6. <i>Vremenski plan istraživanja.....</i>	7
Prvi dio	
II. RAZVOJ FEMINIZMA SA NAGLASKOM NA PATRIJARHAT	8
2.1. <i>Političke teorije o feminismu</i>	8
2.2. <i>Razvoj feminizma: tri vala feminizma; feminističke definicije patrijarhata.....</i>	10
Drugi dio	
III. TRADICIONALNA NAČELA U PROCESU OBLIKOVANJA POLOŽAJA ŽENA U BiH.....	16
3.1. <i>Socijalne konstrukcije rodne ravnopravnosti.....</i>	16
3.2. <i>Društveni stavovi prema spolu</i>	20
Treći dio	
IV. POLOŽAJ ŽENA U DRUŠTVENIM I POLITIČKIM STRUKTURAMA U BiH I NA MEĐUNARODNOM NIVOU.....	21
4.1. <i>Od međunarodne zajednice do nacionalnog nivoa: viktimizacija ili osnaživanje žena .</i> 21	
4.2. <i>Rodne (političke) kvote- put ka ojačavanju žena?</i>	30
4.3. <i>”Žene rade više, muškarci manje”</i>	38
4.4. <i>Sprovođenje političkih partija glasačicama</i>	40
4.5. <i>Akteri jačavanja i slabljenja uloga žena u BiH</i>	42

Četvrti dio

V. PROMJENA LICA POLITIKE	46
<i>5.1. Žene kao politički lideri.....</i>	46
<i>5.2. Patrijarhalna tradicija - politička kultura.....</i>	49
<i>5.3. Poboljšanje prikupljanja statističkih podataka o spolnoj grupi</i>	51
<i>5.4. Diskriminacija nad polovima.....</i>	52
ZAKLJUČAK	53
LITERATURA.....	56
PRILOZI.....	64

UVOD

Feminizam, sa pojavom feminističke ideologije, znatno utiče na položaj žene u društvu i status iste, te se oslobođajući karakter feminizma nastojao kao takav očuvati od samog početka feminističkih pokreta. Počevši od toga da su se žene borile za svoju poziciju u društvu i, bar donekle, za ravnopravnost sa muškarcima, što i dan danas nije upotpunjeno, pa do pretvaranje klasičnog feminizma u neofeminizam koji se rađa krajem 60 tih godina te se vezuje sa radikalizmom studentskog pokreta i bunta mlađe generacije, jer je upravo taj bunt mlađe generacije osnova pojave neoliberalističkih pokreta. Neoliberalistički pokreti se tretiraju, upravo, kao kritika na postojeća moderna ili patrijarhalna društva. Shodno tome, feminism je dvostruki pokret, tačnije promjena koja je nastala zahvaljujući pokretima, te se tretira kao proces stalne borbe, koja oduvijek traje a nije konkretna pobjeda. Jedina perspektiva žena i jedina ambicija u životu je samo mogla biti udaja, te prateći liniju te logike žena pripada isključivo “unutrašnjem” svijetu, i apsolutno se ne smije mješati u stvari za koje je muškarac, glava kuće, zadužen, tačnije muškarac kao *pater familias* vanjskome svijetu u kojem samo on može da osigura sredstva potrebna za uzdržavanje porodice, da obavlja poličke funkcije i slične socijalne uloge. Odnos i stereotip žene i muškarca u različitim tradicijama, kulturama i patrijarhalnim društvima, je skoro pa svudgdje isti, gdje se uvijek “podrazumjeva” da su muškarci ti koji su najdominantniji dio društva, kostur zajednice, glava porodice, opskrbljivač, glavni autoritet i žene koje javno ne ispitivaju, niti smiju ispitivati ovaj autoritet, koliko god da je on pogrešan, čak i same sebe sputavaju i omalovažavaju da bi povećali značajnost muškarca. Na drugu stranu postoje žene koje sebi ne žele da pridodjele ovaj pojam robinje-sluškinje, sebe ne doživljavaju na tradicionalan i stereotipan način kao veći broj žena, i zbog toga se suočavaju sa problemom glede njihove političke ili eventualno bilo koje druge društvene ili slične participacije unutar svoje države i/ili generalno u svijetu.

I. METODOLOŠKI OKVIR RADA

1. Problem istraživanja

Manjak aktivnosti žena u političkim strukturama na području BiH.

2. Predmet istraživanja

Položaj žena u političkim i društvenim sferama na području BiH, uz osvrt na utjecaj feminizma.

3. Ciljevi istraživanja

3.1. Pragmatični/društveni ciljevi

Cilj ovog rada je da se analizira trenutačni stepeni participacije žena u političkim strukturama u patrijarhalnom društvu tzv. BiH, sa posebnim naglaskom na glavne izazove s kojima se žene suočavaju u političkim strukturama, te da se predlože strategije i mehanizmi koji bi se mogli primjeniti u cilju prevazilaženja tih izazova. Čitav rad se bazira na osnovu socioloških studija, statističkih podataka te postojećim međunarodnim i lokalnim istraživanjima, sa ciljem identifikovanja primjerenih strageija koje bi promovirale rodnu jednakost u političkim struktura i u društvenoj sferi. Naime, glavni cilj ovog rada je predstaviti problem, pronaći rješenje problema te stvaranje nove percepcije, što bi značilo da je cilj promjena sveukupne slike žena u patrijarhalnoj tradiciji.

Sa znanstvenim istraživanjem potrebno je doći do zadovoljavajući rezultata koji bi omogućili pravi početak razvijanja aktivizma žena. Najvažniji korisnici ovog istraživanja bi bile žene, korist koja proizilazi iz rezultata istraživanja bi stvorila osnovu za motivisanje i stvaranje instrumenata koja potiče žene da se više aktiviraju, te žene, korisnici bi upotrebljavali te rezultate istraživanja i koristiti ih da povećaju svoju ulogu u društvu te promjene svoju već postojeću ulogu, u nešto korisno. Način na koji bi te radile je upravo ostvarivanje što većeg stepena angažovanosti u politici, angažovanosti u donošenju "ozbilnjijih" i relevantnijih odluka, veći stepen angažovanosti bezobzira na posljedice i generalno da utječu da političku strukturu, koja je trenutno siromašna u

nedostatku žena. Također, jako je bitan focus na studije o ženama i političkom predstavljanju, feminističku komparativnu politiku, analiza režima roda, državni feminizam, formacija politike te implementacija te iste, i utjecaj feminističkih pokreta na strukturu države i sve druge aspekte države. Iako su žene tačnije rod pretežno iskorištene i upotrebljene kao varijabla više nego analitički instrument, mnogo noviji teoretski radovi koji su povezani za feminističke međunarodne odnose i studije žena, počeli su da analiziraju moguće politike rodne prirode, birokatije, i države. (Beckwith, 2010: 160)

3.1.2. Naučni/ znanstveni ciljevi istraživanja

Znanstvene ciljeve u istraživanju moramo što bolje specificirati; jasno se treba odrediti šta će se opisivati, kako će se vršiti znanstvena klasifikacija, razlog nastanka problema ili pojave, njenog mjenjanja i nestanka te uspostaviti prognozu istraživanja.

Prvenstveno je potrebno opisati kakav je odnos važnih državnih institucija u BiH i javne uprave u oba entiteta prema ženama, kakav stav imaju prema ženama aktivistkinjama, stopa diskriminacije kroz godine, nejednakosti u javnim službama. Preko klasifikacijskih ciljeva, u eksplanacijskim ciljevima se objašnjava zašto uopšte postoji mali procent žena aktivnih u politici, da li se to može promjeniti, na bolje ili na lošije što dovodi do predviđanje mogućih posljedica/događaja, postavljajući prognozu trenutnog stanja u BiH na političkom nivou.

4. Sistem hipoteza

4.1. Generalna hipoteza: Rekonstrukcijom unutarnje strukture BiH države reducirati patrijarhalizam na najmanju moguću mjeru.

4.2. Pomoćna hipoteza 1: Međunarodnim evropskim zakonima je utvrđeno da žene moraju biti dio političkog života te pridodaju mnogo važnosti feminizmu i zaštiti od bilo kakvog oblika diskriminacije, također i dejtonskim mirovnim sporazumom na području BiH no u praksi su stvari drugačije.

4.3. Pomoćna hipoteza 2: Trenutno stanje žena u politici na području BiH sa stajališta načela feminizma je neodrživo.

5. Metode istraživanja

U istraživanju, kao metode za prikupljanje podataka, korištena je analiza sadržaja za prikupljanje podataka iz informacijskog materijala (novine, TV, internet), anketa kao specijalna metoda za prikupljanje podataka u formi anketskog upitnika, te sa kvalitativnim istraživanjem i analiziranjem stručnih radova koji se bave ovom temom. Potrebno je utvrdili valjanost i tačnost postavljenog suda- hipoteze, u ovom istraživanju korištene se, uz prethodno spomenute i niz drugih metoda istraživanja, a te metode su induktivna metoda, deduktivna metoda, metoda analize i metoda klasifikacije.

6. Vremenski plan istraživanja

Vremenski period	Stadij istraživanja
25.03.2018- 25.06.2018.	Provodenje metode za prikupljanje potrebnih materijala potrebnih za master teze, kao što su: članci, knjige, dopisi, itd..
26.06.2018- 26.08.2018	Analiza prikupljenih podataka.
27.08.2018.- 27.09.2018.	Pisanje inicijalne verzija master rada.
28.09.2018.- 13.11.2018.	Revizija inicijalne verzije master rada i pisanje konačne verzije nakon konsultacije sa mentorom.

II. RAZVOJ FEMINIZMA SA NAGLASKOM NA PATRIJARHAT

2.1. Političke teorije o feminizmu

Od lokalnog pa do globalnog nivoa, utjecaj žena u politici, njihovo vodstvo te njihova participacija su ograničeni. Činjenica je da su žene nedovoljno zastupljene kao glasačice, isto tako i u vladajućim pozicijama, što podrazumjeva nedovoljnu zastupljenost u civilnim uslugama, privatnim sektorima, u izbornim uredima ili čak obrazovnim institucijama. Ovo se dešava bez obzira na njihove dokazane kvalifikacije i mogućnosti da se nalaze u ulozi lidera i agenata promjene, te bez obzira na njihovo pravo da učestvuju, politički i aktivno u demokratskoj vlasti. Strukturalne barijere preko diskriminacijskih zakona i institucija idalje, u 21. stoljeću, limitiraju pravo žena i njezinu opciju da se kandiduje za neki viši nivo političke skale. Rađanje pokreta za oslobođenje žena(feminizam) označava velike strukturalne promjene unutar života velikog broja žena. Feministički pokreti su uspjeli da otkriju društveni karakter stanja žena te su dali smisao pobuna žena kao pola. Iako su pobunama ostvarene mnoge promjene i veće jednakosti, žene su idalje eksponirane diskriminaciji, podređenosti i ugnjetavanju. Mnoge ideje i problemi na koje su pokreti privukli pažnju, su generalno prihvaćeni od većine društava i to toliko da unutar razvijenih kapitalističkih država, vodeća klasa pokušava da uvjerava žene da žive u „post feminističkom“ periodu, gdje se jednakost između polova ostvarila, i da nisu više potrebni pokreti za oslobađanje žena. Može se reći da su to čista zavaravanja vodećih klasa, te da je stvarnost mnogo drugčija: žene svugdje, pa i unutar razvijenih kapitalističkih društava, ne da su potlačene nego sav napredak koji su ostvare tokom posljednjih nekoliko decenija je izložen napadima dok je socijalna i ekonomski kriza kasnog kapitalističkog monopolija značajno postala dublja. U razvijenim kapitalističkim državama, gdje su se pokreti prvo pojavili, 1970.g. je bio period kada je bilo moguće da se različite struje feminističkih pokreta ujedine i uključe u masivne akcije zajedno sa sindikatima te drugim progresivnim pokretima, bilo na nacionalnom ili internacionalnom nivo, sa ciljem odbrane prava žena (npr. abortus). Može se reći da je uspjeh u ostvarivanju sličnih reformi usporio ovakvu vrstu aktivnosti.

Komparativna politička nauka postoji još od vremena Aristotela. U svojoj modernoj konfiguraciji, potpolje je definisano kao uključivanje i komparativnog metoda studiranja i suštinskog područja usmjerenog na razumjevanje društava i politike zemalja i regiona svijeta. (Hull, 1999: 117) U ranim fazama, komparativna politika je usvojila formalni-legalistički pristup, koristeći historijske analize ili deskriptivne studije političkih institucija i vlada.. Međutim, sa rastom ponašanja i kritike u pedesetim i šezdesetim, uporedne studije su se usmjerile ka više empirijskih metoda i izgradnje teorije. (Hull, 1999: 117) Komparativne studije političkog ponašanja, političke kulture, demokratizacije, razvoja, javne politike i države postale su češće i globalnije, bez jedne teorijske paradigme koja dominira na polju. (Hull, 1999: 117) Čak sa ovim ekspanzijama u temama i metodama, žene su i dalje bile izuzetno odsutne, i kao predmet studiranja i kao praktičari na terenu, tj. aktivni učesnici u zajednici i političkim sferama. (Gruberg, 1999) Jedan od razloga je bio da se u to vrijeme smatralo da je rod "marginalan" ili nebitan prostor za bilo koji politički studij. Pošto je tako malo žena bilo na ključnim pozicijama političkog rukovodstva širom svijeta, pojам žena koje imaju vlast ili politički uticaj bilo je smatrano irelevantnim. Čak ni pojam rodnog stvaranja politike nije razmatran, mnogo manje artikulisan ili dobro razvijen, u komparativnoj perspektivi.

Pored takvih činjenica žene koje su odlučile da se politički aktiviraju te da istraže svijet političkih nauka mnogi su ih savjetovali da pažljivo odrade "mainstream" rad kako bi bili uspješni u završetku disertacije ili prihvaćeni na tržištu rada. U drugom smislu da ne skreću pažnju na sebe. Postojala je jako malo podsticaja za otvaranje novih oblasti istraživanja koja se odnose na žene i komparativne javne politike ili političku zastupljenost, ili rod i širu politiku u vezi roda.(Hull, 1999; 118) Do kraja sedamdesetih godina, ovakva situacija je počela da se menja kako su političke nauke, a naročito komparativne politike počela biti pod utjecajem feministički kritika i povećanog broj žena u disciplini. Promjene unutar samog polja političkih nauka, uloga ključnih konferencija u pružanju podsticaja za istraživanje i stvaranje novih akademskih časopisa pomogli su u proučavanju žena i komparativnih politika da se prihvate u disciplini. Na primjer, seminarna konferencija "Socijalne i političke promjene: uloga žena" održana na Kalifornijskom univerzitetu u Santa Barbari, 1974. godine obraćala je pažnju na potrebu uključivanja žena u političke i društvene studije. (Merkl, 1976; 750) Formiranje Ženskog kluba za političke nauke 1969. godine omogućilo je mentorstvo i podršku ženama koje ulaze u sva potpolja političkih nauka. I konačno, stvaranje nekoliko ključnih akademskih časopisa, uključujući "Signs"- "Znakovi" iz 1975. godine,

“Women and Politics” – “Žene i politika” iz 1980. godine (poznate od 2004. godine kao žene, politika i javna politika), te najnovije “Politics and Gender”- “Politika i Rod” iz 2005. godini, sve je podstaklo interesovanje za istraživanje žene i politiku. Istraživanje o ženama i komparativnoj politici do 21. stoljeća bilo je mnogo rasprostranjeno i priznato u političkoj nauci nego što je to bilo prije. (Hull, 1999; 119) Vremenom su se pojavile i brojne metodološke i teorijske debate. Slično kao rasprave u političkoj nauci u cjelini, rasprave oko komparativne studije žena i politike, a nedavno rodne i komparativne politike, fokusirale su se na to da li se radi o velikim međunarodnim, kvantitativnim studijama ili uspostavljanju manjeg, detaljnog slučaja studije. Prednost malih kvalitativnih studija je sposobnost da uhvate složenost kulturnih konteksta i interakciju rasnih, klasnih i rodnih pitanja. Očigledni nedostaci su nemogućnost da se generalizuju s međudržavnim obrascima ili ponoviti određene nalaze istraživanja tokom vremena. S druge strane, veće, kvantitativne studije, koje koriste skupove podataka, mogu pružiti više generalizacije, ali nedostaju nijansi različitosti koji mogu biti ključni za razumijevanje uticaja identiteta i posebno rodnih pitanja. Od druge polovine devedesetih, neki naučnici su izabrali da "ne biraju", odnosno odlučili su pokušati pronaći neku kombinaciju kvalitativnih i kvantitativnih metodologija, kao na primjer one što su one kreirane od strane Istraživačke mreže o rodnoj politici i državi. (Perry, 1998: 790) Ova mreža okuplja više od 46 naučnika kako bi proučavala i istraživala teorije o polu, kreiranju politika i državnim procesima. Objavljinjem raznih knjiga i članaka u proteklih deset godina, ovi naučnici su se obratili dubljim problemima nasuprot generalizaciji koristeći kombinaciju detaljnih intervjeta, prikupljanje podataka iz brojnih izvora, brojne studije slučaja i još mnogo toga u empirijskim istraživanjima. Nakon analiziranja par članaka, stvoriti se određeni dojam te konkretno znanje što mnogo beneficira svakome ko želi da promjeni percepciju mase ka ženama.

2.2. Razvoj feminizma: tri vala feminizma; feminističke definicije patrijarhata

Feministkinje i teoretičari su podjelili feminističke pokrete na *tri vala*. Prvi val, u periodu od 19. st. i ranog 20.st., se pretežno odnosi na pokrete kao što su pravo (glasa) žena, dok drugi val počinje početkom 1960.godine, tačnije rađaju se iz studentskih pokreta te označavaju vrstu novih društvenih pokreta, tj. nastaju novi feministički pokreti te se odnosi na ideje i akcije koje se

povezane sa pokretima za oslobođanje žena glede legalnih i društvenih prava za žene. Posljednji, treći val nastupa početkom 1990.godine te obuhvata nastavak i reakciju na doživljene neuspjehе drugog vala feminizma. (Borovina, 2016: 159) *Prvi val feminizma* se odnosi na duži vremenski period feminističke aktivnosti tokom 19.st. te ranog 20. st. na području Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država .Orginalno se fokusirao na promoviranje jednakih imovinskih prava za žene no krajem 19. st. aktivizam se fokusirao prvenstveno na sticanje političke moći, tačnije pravo žena (pravo glasa i slično). No svakako, paralelno tome, feministkinje kao što su Voltairine de Cleyre i Margaret Sanger su bile aktivne u ostvarivanju i jačanju seksualnih, reproduksijskih i ekonomski prava žena. Tokom 1918.god. predstavljanje akta ljudi 1918. usvojeno je davanjem prava glasa ženama koje imaju 30 i više godina te posjeduju svoj dom, a 1928.god. ovo pravo se proširuje na žene koje imaju preko 21 godinu. U Sjedinjenim Američkim Državama, lideri ovog pokreta uključujući Lucretia Mott, Lucy Stone, Elizabeth Cady Stanton i Susan B. Anthony, koje su zagovarale ukidanje ropstva prije zagovaranja za pravo žena da glasaju, su bile inspirisane tzv. Vjerskim društvom prijatelja (Kvekeri). Prvi val feminizma u Americi je obuhvatao mnoge žene i to čak iz religijskog svijeta, kao npr. Frances Willard koja je pripadala konzervativnoj kršćanskoj grupi, te svakako je i važno je spomenuti radikalnije feministkinje tipa Matilda Joslyn Gage. Usvajanjem devetnestog amandmana Ustava Sjedinjenih Američkih Država (1919.god.) gdje su žene dobile pravo glasa na izborima u svim saveznim državama, smatra se završetkom prvog vala feminizma. Termin „prvi val“ se tek uspostavio retrospektivno, nakon što se drugi val feminizma počeo koristiti kao oznaka za novije feminističke pokrete koji su se fokusirali, koliko na borbu protiv društvenih i kulturnih nejednakosti toliko i na političke nejednakosti. *Drugi val feminizma* se odnosi na period feminističke aktivnosti počevši od 60-tih godina pa do kasnih 80-tih godina, tačnije drugi val feminizma se javlja iz studentski pokreta koji predstavljaju osnov za stvaranje novih društvenih promjena. Imelda Whelehan smatra da je drugi val feminizma samo nastavak rane faze feminizma koja uključuje prava žena na području Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država. Teoretičarka Estelle Freedman poredi prvi i drugi val feminizma govoreći kako se prvi val fokusirao na prava žena dok se drugi val fokusirao više na druge probleme nejednakosti, kao npr.ukidanju diskriminacije. Sinonim za drugi talas je skovan od strane feministkinje i autorice Carol Hanich koja kaže da „Lično je političko“. Generalno, feministkinje drugog vala su vidjeli kulturne i političke nejadnakosti žena kao neodvojivo povezane te su podsticale žene da aspekte svog ličnog života shvate kao da su duboko politizirani

te da predstavljaju odražavajuću seksističku strukturu moći. Ovaj period počinje protestima protiv takmičenja za misicu Amerike u Atlantik Sitiju održanom 1968.-1969. Feministkinje su parodirale takvu vrstu takmičenja nazivajući ih kao „ponižavajuća parada goveda“, gdje se žene gledaju samo kao objekti ljepote koji su pod kontrolom patrijarhata koji nastoje da te žene održavaju samo u kući ili na dosadnim, niskoplaćenim poslovima. Radikalna grupa iz Nju Jorka pod nazivom „Redstockings“ je u duhu ismijavanja takvih takmičanja, organizirala opozitno takmičenje gdje su ovu okrunili kao misicom Amerike te su bacili u smeće feminističke artefakte kao npr. grudnjake, visoke potpetice, šminku te lažne trepavice. Pošto je drugi val feminizma uspio da pronađe svoj glas usred mnogih drugi društvenih pokreta, lako je marginalizirano te se smatrao manje nametnutim, za razliku od npr. crnačkih pokreta ili pokušaja da se okanča rat u Vijetnamu. U publikacijama kao što su „Sisterhood is Powerful“ (Sestrinstvo je moćno) ili „The BITCH Manifesto“ osnovano od strane feministkinje Jo Freeman, feministkinje su se borile za svoje mjesto pod suncem. Drugi val feminizma je bio pretežno teorijski, zasnovan na stapanju neomarksizma i psihanalitičke teorije, te je počeo da postepeno veže pokoravanje žena sa širim kritikama patrijahata, kapitalizma, normativne heteroseksualnosti, te uloga žene kao supruge i uloga žene kao mame.

Treći val feminizma počinje početkom 90-tih te je označao postkolonijalno i postmoderno razmišljanje. Tokom ove faze mnogi konstrukti su bili destabilizirani, uključujući pojmove „univerzalna ženstvenost“, tijelo, rod, seksualnost i heteronormativnost. Aspekt trećeg vala feminizma koji je mistificirao „majke“ ranog feminizma, opet je usvojen od strane mladih feministkinja i to onih feministkinja koje su nosile štikle, stavljale šminku i naglašavale dekolte tj. one feministkinje koja su prva dva vala feminizma ismijavala te smatrala muškom lutkom. Feministkinje novog doba su smatrале da je moguće da nosaš puš ap grudnjak i da imaš mozak u isto vrijeme. „Cure“ trećeg vala se vraćaju na scenu kao jake i osnažene, izbjegavajući viktimizaciju te definirajući žensku ljepotu kao subjektima a ne objektima seksističkog patrijarhata. One su razvile retoriku mimike, koja je prisvojila niz pogrdnih izraza, kako bi srušile seksističke kulture i lišile ga verbalnog oružja. Većina teoretičarkih trećeg vala feminizma odbijaju da se identificiraju kao „feministkinje“ i odbacivaju tu riječ za koju smatraju da je limitirajuća i isključujuća. „Grrl-feminism“- nova vrsta feminizma, nastoji da bude globalna, multikulturalna, i izbjegava jednostavne odgovore ili vještačke kategorije identiteta, pola i seksualnosti. Njihova

transverzalna politika označava da razlicitosti kao npr.: etnička pripadnost, klasa, seksualna orijentacija se slave i vide se kao dinamično, situaciono i privremeno. Stvarnost je uvjerena, ne toliko u termine fiksiranih struktura i odnosa moći, nego u termine učinka unutar nepredviđenosti. Treći val feminizma ruši granice. Odnos i stereotip žene i muškarca u BiH nije nista drugčiji od stereotipa i odnosa između tih isti u drugim tradicijama, kulturama i patrijarhalnim društvima, gdje se skoro pa uvijek “podrazumjeva” da su muškarci oni koji su dominantniji dio društva, kostur zajednice, glava porodice, opskrbljivač, glavni autoritet i žene koje javno ne ispitivaju, niti smiju ispitivati autoritet, koliko god da je on pogrešan, čak i same sebe sputavaju i omalovažavaju da bi povećali značajnost muškarca. Dok na drugu stranu, postoje žene koje sebi ne žele da pridodjele ovaj pojam robinje-sluškinje, sebe ne doživljavaju na tradicionalan i stereotipan način, i zbog toga se suočavaju sa problemom glede njihove političke ili eventualno bilo koje druge društvene ili slične participacije na području BiH. Ne postoji niti jedan oblik podrške za žene koje su politički aktivne, čak nisu ni motivisane za aktiviranje.

Patrijarhat, termin koji potiče od grčkog *pater* tj. otac te *arche* tj. starost (metaforički) vladavina, opisuje generalnu strukturu unutar koje muškarci posjeduju moć nad ženama, dok patrijarhalno društvo se sastoji od dominirajućih struktura moći muškarca koje se prožima kroz organizirano društvo te individualne veze. Patrijarhat, jos od grčkog doba označava društvo gdje absolutna moć pripada i nasljeđena je od strane starijih muškaraca. Kada historičari i sociolozi modernog doba opisivaju „patrijarhalno društvo“ to se pretežno odnosi na vjerovanja o tome kako je muškarac glavni akter i držatelj suvereniteta: glava porodice, vođa socijalnih grupa, šef države, te najbolji i u svom zanatu. No kada feministkinje upotrebljavaju taj termin to je pretežno u svrhu opisivanja postojećeg omalovažanja i diskriminacije nad ženama. Patrijarhat, nažalost idalje postoji i njihove žrtve nisu samo žene, nego svi. Patrijarhat zahtjeva da oni koji posjeduju moć budu u skladu sa specifičnim setom pravila- oni koji suzbijaju emocije, te isključuju empatiju, također patrijarhat zahtjeva da oni nad kojima se vrši ta moć budu u skladu sa specifičnim setom pravila- oni su ti kontrolirani kojima, iako je dozvoljeno da pokazuju emocije, ne smiju da izađu iz svojih propisanih „zatvora“. Njima nije dozvoljeno da posjeduju samopouzdanje i da pokušavaju da dođu do bilo kojeg autoriteta. Problem je u tome, što ne dozvoljavajući ljudima da istovremeno prikazuju svoje emocije i posjeduju dozu samopouzdanja, ograničava se polje iskustava te se smanjuje njihova vrijednost, kao čovjeka. No ono što se veže sa patrijarhalnim odnosima moći su

raspodjele socijalnih uloga na osnovu pola. Dominantnost, samopouzdanje, jačina, takmičenje te racionalnost samo su neke od karakteristika muškarca, dok pokorenje, očuvanje, briga za druge, osjećajnost i emotivnost se ubrajaju u karakteristike žene i to su pojmovi samo za žene. Od muškaraca se očekiva da provode „muško“ ponašanje, a od žena da provode „žensko“ ponašanje. Muške vrijednosti su one vrijednosti za koje se smatra da trebaju da imaju apsolutnu moć, te se upravo poziva na tu konstataciju kao opravданje za muškarce koje se nalaze na najmoćnijim pozicijama a da žene ostaju u podređenom položaju. Patrijarhat se, u pogledu položaja žena, može spojiti sa birokratijom. Odnos između birokratije i patrijarhata se može smatrati kao međusobna mobilizacija, u smislu kako muškarci koriste birokratiju da održe svoju moć nad ženama, tako i elitni birokrati koriste patrijarhat da održe birokratku hijerarhiju. U prvom djelu ove dinamike referira se na to, kako u tipičnoj birokratiji, bilo da se radi o državnoj agenciji, korporaciji ili slično uvijek se na vrhu nalazi muškarac. Žene, ukoliko posjeduju ikakvu poziciju, to bi podrazumjevalo pretežno jako niske pozicije i čak žene od najmoćnijih birokrata koji se nalaze na vrhu, obavljaju posao domaćice, brige oko djeteta te osobe koja pruža emocionalnu podršku. Kao način održavanja svoje moći, birokrati iskorištavaju svoju poziciju kako bi potiskavale žene ka dolje, i to rade na različite načine: formalno, apsolutno isključenje žena sa vodećih pozicija; diskriminacija žena u zapošljavanju; kreiranje i održavanje kategorije poslova povezani za polove, koje će vezati žene za niske pozicije te lobiranje i vršenje političkog pritiska za održavanje politika koje održavaju žene na nižim pozicijama. Na ove, i mnoge druge načine se održava moć muškaraca kao vodećeg birokrata koji je dominantniji od žene. U ovom smislu muškarci se koriste birokratijom kako bi podržavali patrijarhat.

Kao što je gore navedeno, feminističke teorije i teoretičarke koriste termin patrijarhat kao opis postojećeg omalovažanja i diskriminacije nad ženama, tačnije feminističke teoretičarke su proširili definiciju patrijarhalnog društva kako bi objasnile predrasude prema ženama, te zapravo mnoge teoretičarke vjeruju da ugnjetavanje žena proizilazi iz predrasuda koje se nalaze u patrijarhalnom društvu. Jedna od najznačajnijih feministkinja Gerda Lerner u svojoj knjizi „Stvaranje Patrijarhata“ (1986.) prati razvoj patrijarhat sve do 2.milenijuma pr.n.e. Na Bliskom istoku pitanja odnosa polova su jako komplikovana, no ona smatra da prije nego što je došlo do tog stanje, muška dominacija apsolutno nije bila karakteristika društva, generalno gledajući. Žene su te koje su bile ključ održavanja društva i zajednice, uz male iznimke a to je da

su socijalnu i legalnu moć posjedovali muškarci, no žene su uspjele sticale svoje statuse i privilegije u patrijarhatu tako što su limitirale svoje kapacitete za rađanje na samo jednog muškarca, tako da on mora da zavisi od njene djeca kao njegove djece. Oživljavanje patrijarhata (socijalne organizacije gdje muškarci upravljaju nad ženama) se dešava preko historijskih razvoja a ne prirodnih, Gerda Lerner smatra da idalje postoji mali prostor za promjenu. Ako je patrijarhat stvoren od strane kulture, može biti i oboren od strane nove kulutre. Dio njene teorije je to da žene nisu bile syjesne da su podređene sve dok se svjest nije počela dizati, počevši od srednjovjekovne Evrope. Po rječima Marie Mies, autorice „Patrijarhat i Akumulacija na globalnom niovu“, povezujući podjelu rada pod kapitalizmom i podjelu polova, tvrdi da,...mir u patrijarhatu označava rat protiv žena „(Mies, 1986: 26) Ursula K. Le Guin, također feministkinja smatra da „Civilizovani čovjek kaže: Ja sam Ja, Ja sam Gospodar, sve je ostalo drugo- vani, ispod, u dubini, podređeno. Ja Posjedujem, Ja Koristim, Ja Istražujem, Ja Iskorištavam, Ja kontrolišem. Jedino što Ja radim je važno. Jedino što Ja želim je važno. Sve sam to samo Ja, a sve ostalo su žene i divljina, da se koriste kako to Ja želim i kažem“. (Le Guin, 2001: 110) Niz autorica/ feministkinja se može uzeti za primjer toga koliko patrijarhat ograničava žene u svakom pogledu i razlog tolikog otpora ka tom istom. Termin patrijarhat se u cjelokupnosti koristi isključivo kao termin koji označava apsolutnu izolaciju žena te apsolutnu dominaciju „najispravnijeg“ muškarca. Od revolucionarnog rada Katzensteina i Muellera iz 1987. godine o svjesnosti, političkim prilikama i kreiranju politike, istraživači su istraživali različite načine na koje se feministički ciljevi i prakse povezuju sa politikom, državom i drugim političkim strukturama. (Katzenstein i Mueller, 1987: 5) Iako je Mazur (2002.) upozorio da uloga ženskih pokreta nije uvijek jasna, većina se feminističkih uporednih studija složila da je određeni stepen mobilizacije žena, putem autonomnih pokreta ili većih formalnih organizacija, kao što su sindikati i političke partije, ključna u formiranju i efektivnosti politika u Evropi. (Kahn i Meehan, 1992: 66) Nedavna literatura nastavlja da postavlja složena pitanja oko evolucije i uloge ženskih pokreta u civilnom društvu u različitim kulturnim kontekstima tačnije u patrijarhalnim društvima. Neka od ovih istraživanja takođe je istražila snagu ili održivost saradnje među ženskim nevladinim organizacijama i globalnim mrežama u uticaju na rodnu politiku. Na primjer, Orr (2008.) je utvrdio da su u nekim istočnoevropskim zemljama etničke i regionalne podjele ograničile sposobnost ženskih organizacija da rade zajedno na pitanjima koja se odnose na jednakost. Na primjer, komparativna istraživanja o ženama i politici na Bliskom Istoku ukazala je na pozitivne odnose između transnacionalnih ženskih mreža i

globalnih agendi koje su promovisane od strane UN-a i ženski pokreta, kao i važnu ulogu koju su žene imale u oblikovanju civilnog društva. (Moghadam i Sadiqi, 2006: 3) Istraživanja pokazuju da ženski aktivizam ne mora nužno da reprodukuje zapadne rodne okvire, ali uključuje pragmatične i kontekstne strategije koje su još uvijek odgovorne za globalne trendove koji promovišu napredovanje žena. (Moghadam i Sadiqi, 2006: 3) Iako je potrebno više studija u pogledu rodnih jednakosti, te mnogo više truda, svakako se može reći da se ide dobrim stopama.

III. TRADICIONALNA NAČELA U PROCESU OBLIKOVANJA POLOŽAJA ŽENA U BiH

3.1. Socijalne konstrukcije rodne ravnopravnosti

Nizom pokreta usmjereni ka podizanju pozicija žena početkom modernizacija, tokom 19. stoljeća gdje su se žene tretirale kao "ravnopravne muškarcima" i pozicija žena opisivana kao da su jednaka sa muškarcima, kao jedno, no uprkos tome, to jedno je podrazumjevalo samo muškarca. Muškarca, onog čija je imovina žena. Različiti teoretičari su se doticali, također, ništavnosti žena, uključujući i Aristotela čija se teza o toj istoj ništavnosti uzima kao znanstvena paradigma te koji tvrdi da je žena stvorena samo za muškarca, od muškarca, i da samo njemu služi. (Sparshott, 1983: 4) No razlikujemo Aristotela od Hobbesa koji je uspostavio prototip takvoj paradigm, instralirajući žene kao apsolutno slobodne i jednake naspram muškaraca, te je čak smatrao da bilo kakva "muška prava" nad ženama su apsolutno politička, a ne prirodna. Kao i na primjer Krasner koji tvrdi da „So now women think they are capable of holding the highest office in the land. It's bad enough that we allow these female creatures to operate automobiles. Imagine what would happen if one of them became president! Let's keep women at home where they belong „, (Falk, 2008:31) Jako je različito tumačenje akademika na temu položaja žena i generalno ženskog roda.

Feminizam predstavlja interdisciplinarni pristup problemima jednakosti, i jednakosti na osnovu roda, izražavanje rodova, identitet rodova, spol i seksualnost, shvaćeno kroz socijalne teorije, i

politički aktivizam. (Kesić, 2007:14) Historijski gledano feminizam se, od kritičke evaluacije nejednakosti između rodova, razvio više ka fokusu na socijalne konstrukcije seksualnosti i roda. Feminističke teorije ciljaju ka istraživanju i ispitivanju nejednakosti i nejednakosti uz interseksijske linije mogućnosti, klase, roda, rase, spola i seksualnosti, i feministi idu ka tome da utječu na promjenu u područjima gdje te interseksijske linije pogoduju ustanovljenju odnosa moći na rodnoj nejednakosti. (Kesić, 2007:16.) Svakako klasični feminizam je započeo te i opstajao nizom žrtvovanja no za određena društva žrtvovanje nije ni prestalo. Razlika između klasičnog feminizma i neofeminizma je u tome što feminizam koji je prisutan danas se više fokusira na promjenu socijalne, ekonomске te političke uloge žene ali bez obzira na povećani broj feministkinja širom Evrope patrijarhalnost je sveprisutna, s tim da izraženost patrijarhalnosti varira od društva do društva. Rodna ravnopravnost u političkim aktivnostima je fundamentalni aspekt modern demokratske vlade. Pod međunarodnim standardima, i žene i muškarci treba da imaju jednak prava i prilike da učetviju na svim nivoima i aspektima političkih procesa. U praksi, nažalost, dosta je teže za žene da imaju pristup i da provode ova prava. Obim participacije žena u politici te pristupa procesima donošenja odluka, također i drugim političkim strukturama može se posmatrati kao ključni indikator rodne ravnopravnosti u društvu. Rodna ravnopravnost u procesima donošenja odluka se može protumačiti na osnovu toga da li su žene u poziciji da donešu ili utječu na javne odluke na istim osnovama kao i muškarac. Bejing Platforma iz 1995. naglašava zapravo, da ravnopravnost u procesima donošenja odluka te i ostalim političkim strukturama je ključan faktor u povećavanju prava žena, te da jednaka pariticipacija žena u procesima donošenja odluka nije samo pitanje pravde ili demokratije, nego također podrazumjeva ključno stanje da se interesovanje žena shvati ozbiljno. Nažalost, aktivna participacija žena na nižim nivovima javne administracije i lokalne vlasti nije dovela do porasta njihovog autoriteta te im nije omogućilo pristup procesima donošenja odluka na nacionalnom nivou. Zadatak političara je da osigura javnu reprezentaciju te zaštitu interesa njenih ili njegovih glasača također i zaštitu religioznih, etničkih, regionalnih, ili sociodemografskih grupa. Ograničena participacija žena u političkim strukturama i procesima donošenja odluka postavlja ozbiljan izazov demokratiji, s obzirom da je 50% stanovnika de facto izostavljeno iz javnih procesa. S tim u vezi interest manjinske grupe, u ovom slučaju žena, ne može se adekvatno prestaviti u procesima donošenja odluka i političkim strukturama. Mnogi tvrde da većina problema u BiH koje utječu na položaj žena, kao na primjer siromaštvo, nerješeni zdravstveni, socijalni te edukativni problemi, visok broj nasilja nad ženama,

itd, nisu ispravno rješeni jer ovakva vrsta problema spada u najniži stepen piramide interesa političara (muškarca).

Indikatori rodne ravnopravnosti se razvijaju pod raznoraznim uticnicima te se prema indikatorima rodne ravnopravnosti treba odnositi i procjenivati u pogledu faktora koji pridonose trenutačnoj situaciji također već postojećim uslovima koji bi mogli da utječu na određenu situaciju u bliskoj budućnosti. Bez obzira na to što žene imaju de jure jednaki status sa muškarcima, de facto idalje je prisutna diskriminacija nad ženama, u većini slučajeva, zbog rodnih stereotipa koji su duboko urezani u društvo, tačnije “patrijarhalno”društvo. Političke partije tvrda da žene i muškarci imaju sasvim jednaka prava da učestvuju u političkim strukturama tih isti političkih partija te da imaju jednakе prilike i da ne postoji unutrašnja diskriminacija nad ženama, no oni opravdavaju nedostatak žena unutar njihovih struktura sa argumentima da se prilike pružaju kandidatima koji su jako profesionalni te kompetativni, a to su većinom muškarci. Shodno sa time, većina političkih partija na našem tlu su pokazala skoro pa nimalo zainteresovanja na ciljano treniranje te povećanje participacije žena unutar njihovih struktura i aktivnosti. Upravo se tu nalazi problem aktivnosti žena u političkim strukturama u BiH. Ono predstavlja srž problem te osnovni razlog zašto ne dolazi do promjene. Nedostatak adekvatnog zainteresovanja za povećanje participacije žena u kombinaciji sa patrijarhalnom tradicijom dovodi do jako niske zastupljenosti žena na izborima, do veoma loših prava za žene, do niži plata za isti rad, do povećanog broja nasilja, zloupotrebljavanja i slično. Sama incijativa od strane žena bi bila dovoljna da se radi o nekom ne toliko patrijarhalnom društvu, no zbrajajući faktore koje otežavaju incijative te nedostatak motivacije bilo kakav oblik akcije nebi se shvatio ozbiljno koliko bi trebao. Učešće žena u upravnim tijelima, bilo da se radi o lokalnim ili nacionalnim, vodi do toga da se politike i zakonodavstvo fokusiraju na žene, djecu i porodice. To se dešava zbog toga što je u prirodi svake zajednice da je žena ta koja treba da se brine za porodicu te generalno kućne potrebštine. No, takva percepcija treba da se promjeni. Na osnovu ankete koje je sprovedna na temu položaja žena u BiH, i na pitanje ko bi trebao više da radi poslove u kući 93% ispitanika je odgovorilo da bi trebalo to da bude jednako između žena i muškaraca, što naglašava da mogućnost za promjenu je sve veća. Naravno poređujući sa situacijom od prije dvadeset godina. Žene koje imaju javnu funkciju imaju odgovornost da zastupaju interes žena i zastupaju druge članove društva. Žene mogu igrati ključne uloge u obezbjeđivanju mir. Zastupljenost žena u mirovnim pregovorima i postkonfliktnoj rekonstrukciji je od vitalnog značaja

za obezbjeđivanje sigurnosti i zaštite djece i drugih ugroženih populacija. Direktan uticaj žena na politiku i javnu politiku je dobar za mir, sigurnost i prosperitet. Status žena je ključni element za precizno ocjenjivanje stanja djece u svijetu i procjena onoga što budućnost ima za njih. Dezagregirani podaci o očekivanom životnom vijeku, smrtnosti odojčadi i djece mlađih od pet godina, upisu i završetku obrazovanja, kao i druge kvantifikovane statistike, neophodni su za procjenu napretka prema podatcima izvučenih iz službenih izvještava UN Women. Međutim, teško je kvantifikovati stavove, kulturna uverenja i ukorenjene neprilike. Zbog toga su potrebni kvalitativni dokazi i izveštavanje žena o njihovim iskustvima radi promovisanja rodne ravnopravnosti, smanjenja siromaštva i održivog razvoja. Žene koje su prvenstveno zainteresovane za razvoj i napredak djece u svijetu čekaju na "velike" odluke, tačnije čekaju na odgovore i pregovore međunarodnih organizacija te pomoći tih istih. Nema sumnje u važnost ovih pregovora u određivanju rezultata razvoja i napretka žena. Ali za pojedine žene postoje i druge odluke, bliže kući, koje mogu imati veći i direktniji uticaj na život djece: kako će oskudna hrana biti podeljena između roditelja i braće i sestara? Ko će ići u školu i ko će raditi na terenu? Da li je dječja temperatura dovoljna da garantuje skupu i daleku posjetu u kancelariji doktora? Za djecu najvažniji akteri u svijetu nisu politički lideri i rukovodioci razvojnih agencija, već roditelji i staratelji koji svakodnevno donose ove presudne odluke o domaćinstvu. Kako članovi domaćinstva koriste svoje kolektivne resurse određuju nivoje ishrane, zdravstvene zaštite, obrazovanja i zaštite koje svaki član porodice prima. Svaka porodica je jedinstvena i ne postoji jednostavan skup pravila koji mogu objasniti dinamiku procesa odlučivanja. Studije koje proučavaju dinamiku donošenja odluka u porodici često se fokusiraju na domaćinstvo. Iako ovaj fokus ne predstavlja nužno sve interakcije među članovima porodice, on pruža praktično sredstvo za razumijevanje i analizu svakodnevne dinamike porodice. Faktori koji utvrđuju koji član porodice će imati najsnažnije riječi u odlukama o domaćinstvu varira između domaćinstava i kulture. Razlozi spominjana porodice i domaćinstva je zbog toga što je jako važno naglasiti da prvenstveno, samim tim što su žene politički aktivne one mogu da održavaju i da se brinu za svoje ukućane. Živimo u svijetu gdje to nije potrebno jer su to tradicijoni pogledi na ulogu žene no međutim može se preoblikovati tradicionalni pogled žene na to da se dođe do zaključka da žene su sposobne mnogo više da ostvare uz mnogo manje resursa, što dokazuje suprotno svakoj kritici po liniji patrijarhalnih načela. Patrijarhalno društvo unutar BiH smatra da su žene previše vezane za svoju porodicu da bi mogle da se fokusiraju i posvete svom poslu u potpunosti. Mnogi primjeri intervjuja za posao dokazuju na to da naše društvo

još nije spremno da da šansu ženama koje ili imaju djece ili su u drugom stanju, a da se ne spominju drugi razlozi.

3.2. Društveni stavovi prema spolu

Društveni stavovi mogu da se menjaju i počinju da se menjaju. Sve se svodi na to da su najvažniji katalizatori za promjene same žene. Putem društvenih grupa i mreža, i formalnih i neformalnih, žene se međusobno povezuju, spajaju svoje ekonomske i ljudske resurse, i kolektivno odlučuju kako će se ta sredstva koristiti ili ulagati. Žene koje se susreću izazovima i da se suprotstavljalju diskriminatorskim stavovima mogu imati dramatičan uticaj na svoje zajednice. Putem javnog izricanja diskriminacije i motivisanja drugih žena da zahtjevaju svoja socijalna, ekonomska i politička prava, grupe za jačanje žena mogu pokrenuti proces širokih društvenih promjena koja promoviše prava djevojaka i žena za generacije koje dolaze. Socijalne grupe i mreže podstiču i podržavaju učešće žena u donošenju odluka na nivou zajednice. Kada je ženski pristup resursima zajednice ozbiljno ograničen fizičkim preprekama ili rodnom diskriminacijom te patrijarhalnom zajednicom, žene sarađuju da pomognu jedni drugima također i djeci sa hranom, vodom, brigom o djeci i ljekovima, što je često izvan nadležnosti muškaraca koji kontrolišu formalne procese odlučivanja što samo dokazuju da su žene dosta sposobnije od muškaraca tačnije da mogu da rade dosta napornije stvari samo što se uvjeravaju u suprotno. Socijalne mreže zasnovane na zajednici također mogu pružiti ženama važan izvor moralne podrške. Ako se, na primjer, ženi odbije pravo u odlukama domaćinstava, ali je povezana s snažnom društvenom mrežom koja promoviše osnaživanje žena, takav oblik podrške može je ubjediti da donosi nezavisne odluke o pitanjima poput dječije zdravstvene zaštite, a također i da shvati da ima potpuno pravo i sposobnost da aktivno učestvuje u društvenoj zajednici i u političkim procesima. Ali utjecaj mreža koje su povezane za ženska prava i ojačavanje prevazilaze samo pomoći svojih članova izazivanjem status quo-a, ove mreže i organizacije takođe se pokazuju kao moćni agenti društvenih promjena. Prvi korak u procjeni jednakog učešća žena i muškaraca u političkom životu je fokusiranje na pitanje povećanja broja žena na položajima odlučivanja. U patrijarhalnim zajednicama, da bi se dovelo do toga da žena učestvuje u procesima donošenja odluka trebalo bi se fokusirati na procese, faktore i mehanizme kako bi se ostvarilo pravo da se prisustvuje takvim odlukama te da bi omogućilo ulazak

žena u izabrane kancelarije u zakonodavnim tijelima. Ključno je otkrivanje faktora koji ometaju ili olakšavaju pristup žena izabranim zakonodavstvima.

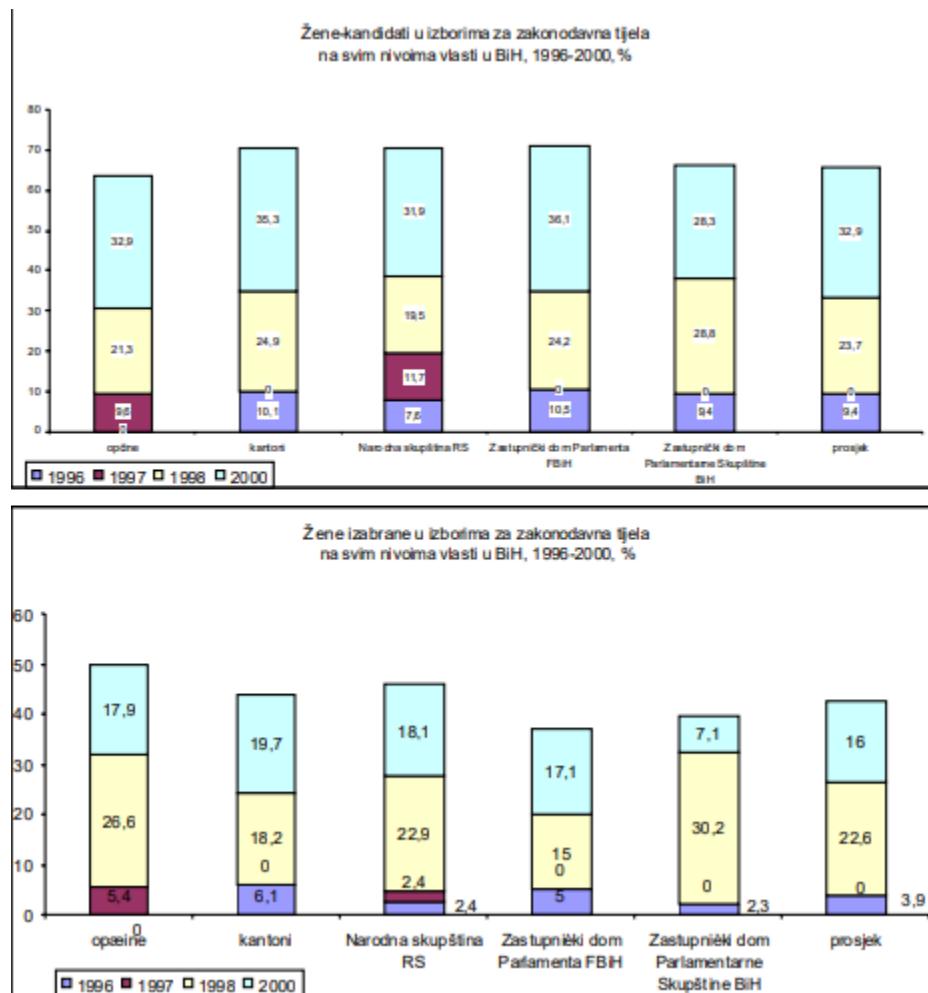
IV. POLOŽAJ ŽENA U DRUŠTVENIM I POLITIČKIM STRUKTURAMA U BiH I NA MEĐUNARODNOM NIVOU

4.1. Od međunarodne zajednice do nacionalnog nivoa: viktimizacija ili osnaživanje žena

U skladu sa Dejtonskim mirovnim sporazumom i međunarodnim konvencijama koje čine sastavni dio Dejtonskog mirovnog sporazuma (Evropska konvencija za zaštitu ljudski prava, Konvencija o uklanjanju diskriminacije nad ženama i slično) te Ustavom BiH dužnost države BiH, između ostalog, je zabrana svih oblika diskriminacije zasnovane na spolu (u smislu političkog, socijalnog i kulturnog djelovanja). Entitetski ustavi (FBiH, RS) također podrazumjevaju potpuno pravo građana i građanki da biraju i/ili budu birani, podrazumjevaju pravo na osnivanje političkih stranki od tih isti te i pravo na članstvo. U periodu od 1992.-1995. položaj žene na području BiH je bio mješovitog karaktera, te su upravo žene prve u redu koje pogađa raspad infrastrukture. “Žene su postale označitelj diferencijacije na etničko-kulturnoj i na političkoj razini”. (Žilić, 2014:248) Žene nisu bile ništa drugo nego sredstvo ispunjavanja ciljeva, sredstvo označavanja teritorije i čak sredstvo prikazivanja moći. Što se mnogo ne razlikuje od danas. Najznačajniji slučaj iskorištavanja žena bi svakako bilo silovanja u ratu: koji je od nedavno “prepoznat” kao ratni zločin, uprkos činjenici da je koncept ratnih zločina postojao od Drugog svjetskog rada (i masovno silovanje je izvršeno tokom čitavog perioda konflikta). Rat u BiH koji je obilježio prvu polovinu devedesetih godina označavao je prekratnicu za pritisak aktivistkinja za prava žena i medijska pokrivenost koji su doveli do toga da se silovanje zvanično postavi u listu ratnih zločina. Tim za utvrđivanje činjenica u Evropskoj zajednici procjenjuje da je tokom rata u Bosni bilo silovano više od 20.000 muslimanskih žena. (Đuderija, 2015:73) Važno je, međutim, da se u konfliktnim situacijama ne pristupa rodno zasnovanom nasilju kao nešto posebno ili različito. Iz raznoraznih publikacija UN WOMEN na temu nasilja nad ženama tvrde da neke ženske organizacije u regionu Balkana

prvenstveno su podržavale žene žrtve rata, samo da bi saznale da je i "rat protiv žena" bio i kad nije bilo rata: "Nasilje nad ženama u ratu je odraz nasilja nad ženama u mirnom, sve dok je nasilje nad ženama sveobuhvatno i prihvaćeno; stres, širenje malokalibarskog oružja i kultura nasilja podstiču nasilje nad ženama do epidemijskih razmara, pogotovo kada su civili glavna meta ratovanja." (UN WOMEN, 2018)

Grafikon preuzet iz baze podataka ministarstva za ljudska prava i izbjeglice prikazuje procenat "Žena-kandidata u izborima za zakonodavna tijela na svim nivoima vlasti u BiH, 1996-2000,%" i "Žene izabrane u izborima za zakonodavna tijela na svim nivoima vlasti u BiH, 1996-2000, %"

Također, sljedeći grafikon procenat sudjelovanja žena u izvršnoj vlasti na području BiH, također preuzet iz baze podataka ministarstva za ljudska prava i izbjeglice. (izvor iz zavoda za statistiku)

	Ukupan broj	Zene		Muškarci	
		Broj	%	Broj	%
PREDsjedništvo BiH	3	0	0	3	100
VJEĆE MINISTARA BiH	6	1	16,7	5	83,3
PREDsjednik F BiH	2	0	0	2	100
PREDsjednik RS	2	0	0	2	100
VLADA F BiH	15	2	13,3	13	86,7
VLADA RS	19	1	5,3	18	94,7
PREDsjednik kantona	10	0	0	10	100

Sposobnost žena da aktivno oblikuju političke procese na nacionalnom i lokalnom nivou, zasnovana je na postojanju demokratskih institucija i stabilnom političkom okruženju. Međutim, u proteklih nekoliko godina postoji sve veće priznanje da je u konfliktnim situacijama koje karakterišu nestabilnost i slaba primjena vladavine prava učestvovanje žena u mirovnim procesima od suštinskog značaja za osiguranje njihovog dugoročnog uspjeha. Preliminarna istraživanja i studije slučaja sugeriraju da mirovni sporazumi, poslijeratna rekonstrukcija i upravljanje imaju veće šanse za uspjeh kada su žene uključene, djelom zato što žene usvajaju sveobuhvatniji pristup prema sigurnosti i adresiraju ključnih socijalnih i ekonomskih pitanja koja bi inače mogla biti ignorirana od strane muškaraca, tačnije veća je vjerovatnoća da bi se žena sjetila toga a ne muškarac u alarmantnim situacijama također. Ženska isključenost iz mirovnih pregovora znači da njihova prava i stavovi - kao građani, kao bivši borci i kao žrtve - nisu u potpunosti zastupljeni u procesima postkonfliktne rekonstrukcije. Mirovni sporazum postignut 1995. godine, koji je okončao sukob u BiH zapravo dovodi do zaključka da ne postoji mirovni sporazum koji obezbjeđuje sveukupan model primjerenih provizija koje osiguravaju da su potrebe žena ostvarene jednako upoređujući ih sa muškim potrebama. Dejtonski sporazum u stvari, uključuje samo nekoliko odredbih koje su konkretno ili čak indirektno bile vezane za žene - propust koji odražava preveliku spolnu neravnotežu među pregovaračima. Na osnovu podataka iz Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH koji naglašavaju Rezoluciju Vijeća sigurnosti UN-a Rezolucija 1325 koja skreće pažnja na kritičnu važnost uključivanja žena u mirovne pregovore, no dešava se to da polovina potpisanih sporazuma od njenog usvajanja izostavlja reference na potrebe žena i rodnu perspektivu. Rezolucija 1325 naglašava "da su žene i djevojčice posebno ranjiva grupa za vrijeme ratnih sukoba, što zahtijeva povedanu zaštitu za žene i djevojčice, što je također istaknuto donošenjem UN Rezolucije 1820 (2008.)" (ARSBIH) No, postavlja se jedno pitanje kakvu bi

razliku žene na "mirovnom stolu" napravile i koliku?

Uspjeh učešća žena u drugim političkim strukturama sugerije da postoji svaki razlog da se vjeruje da će prisustvo žena na mirovnom "stolu" učiniti važnu razliku za žene i djecu. Kada su prisutne žene, razgovori imaju tendenciju da usvoje inkluzivniji stav o sigurnosti i riješe pitanja koja se odnose na reintegraciju djece i žena, sprečavajući nasilje u porodici kada se bivši borci vrate u svoje domove, vađenjem mina iz zemlje kako bi se ženama i devojkama omogućilo sigurnije prikupljanje drva i vode i osiguranje postkonfliktne odgovornosti za zloupotrebu ljudskih prava nad djecom i ženama. Što znači da žene se fokusiraju na svaki aspekt na koji bi ratno stanje mogao da utječe. Drugim riječima, uključivanje žena povećava vjerovatnoću pitanja koja su ključna za prava i blagostanje djece, žena i porodica uključenih u pregovore a i onih na koje je rat utjecao, psihički i fizički. Postoje mnogi međunarodni sporazumi koji se dotiču teme položaja žena u poslijeratnim zajednicama što se znatno tiče BiH, jedni od značajnijih je iz 2005. Mirovni sporazum iz Darfura na temu položaja žena u poslijeratnim zajednicama (između ostalog) te izgradnja poslijeratne države. Tokom 2005. godine, Tim za podršku rodnim stručnjacima, sastavljen od 20 žena članova i podržan od strane vlada Kanade, Norveške i Švedske i Fonda za razvoj UN za žene, pozvani su da učestvuju u sedmom i odlučnom krugu pregovora o Darfurskom mirovnom sporazumu. Tim je okupio žene iz raznih triboloških i etničkih zajednica u Darfuru kako bi stvorio jedinstvenu platformu ženskih prioriteta i rodnih pitanja. Ishodni dokumenta "Prioriteti žena u mirovnom procesu i rekonstrukciji u Darfuru" sadrži niz ključnih odredbi koje se odnose na žene i djecu te zahtjevaju primjenu prvenstveno u Darfuru ali također i osnov za stvaranje međunarodnih pravila za položaj žena ratnom i poslijeratnom periodu, uključujući:

- posebnu zaštitu žena i djece u konfliktnim situacijama.
- prioritetni tretman žena i djece u procjenama vezanim za kompenzaciju / reparacije za štetu i uništavanje koje je prouzrokovao rat.
- poziv na vladu da posebnu pažnju posveti obrazovanju žena i djece kao sredstva za osiguranje sigurnosti.
- obezbjeđivanje srednjeg obrazovanja u logorima za izbjeglice i interno raseljena lica.
- poziv međunarodnoj zajednici da se fokusira na obrazovne potrebe izbjegličkih djevojčica.
- Stvaranje institucije koja pruža pravnu podršku, psihološko savjetovanje i druge relevantne službe za žene i djecu.(DARFUR Peace Agreement, 2006) Tokom tri kratke nedelje u kojima su ženama dozvoljene da učestvuju u razgovorima, uspjeli su da pregovaraju o uključivanju

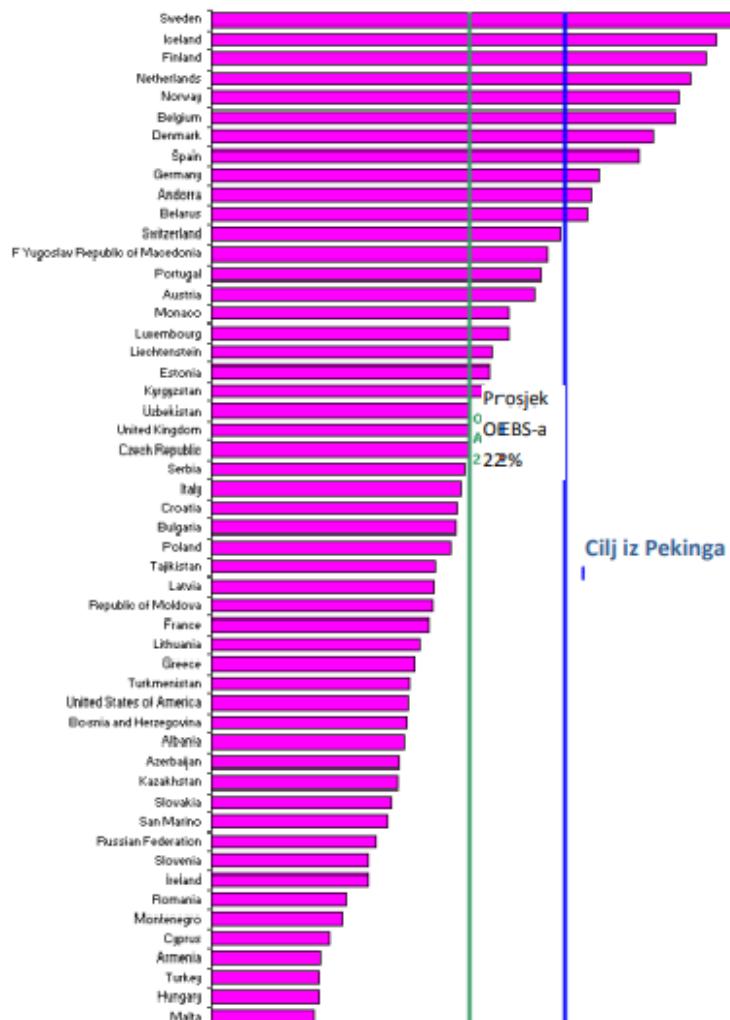
impresivnog broja njihovih prioriteta u konačni sporazum. Sporazum uključuje jezik koji je "rodno osjetljiv" i, između ostalog, poziva na učešće žena u organima odlučivanja i izgradnji mira u svim poslijeratnim zajednicama.

Povećano prisustvo žena među mirovnim pregovaračima i mirovnim snagama, među ostalim ključnim akterima, u velikoj mjeri bi povećalo doprinos žena u rješavanju sukoba i poslijeratnoj rehabilitaciji. Tokom oružanih konflikata, žene i djevočice imaju poteškoće u slobodnom razgovoru sa uniformisanim muškarcima, kao što su muški vojni posmatrači, posebno o osjetljivim pitanjima poput seksualnog nasilja i zlostavljanja. U mnogim slučajevima, naročito tamo gdje postoji endemično nasilje, lokalne žene i devojčice preferiraju da razgovaraju sa ženskom mirovnom službom zato što se plaše daljeg nasilja, uključujući muške mirovne snage. Upravo ovakvi slučajevi označavaju sve veće priznanje da je prisustvo žena među mirovnim snagama od ključnog značaja za uspjeh njihovih misija i može smanjiti mogućnost da mirovnjaci učestvuju u aktivnostima seksualne eksploatacije i zloupotrebe od samog stanovništva čiji je mandat zaštititi, posebno zaštiti mlade devojke. Položaj žena tokom ratnog konflikta od velikog je značaja za samu poziciju žena pogotovo u periodu nakon rata, što smo mogli svjedočiti na području BiH. Trenutačna situacija je takva da svakako postoji određeni postotak žena koje aktivno djeluju u političkoj i društvenoj strukturi što je pretežno omogućeno nizom međunarodnih sporazuma koje se zalažu za to da žene imaju pravo da učestvuju od političkog nivoa pa to vojnog. Pored mirovnjaka, medijatori koji zastupaju međunarodnu zajednicu mogu djelovati kao "ključne tačke" kako bi se ženama pomoglo u zastupljenosti u mirovnim procesima i poslijeratnoj rekonstrukciji. No, postoji i druga strana međunarodnih sporazuma za položaj žena u poslijeratnim društvima, koji tvrde da su i dalje žene u velikoj mjeri isključene iz procesa posredovanja i rješavanja sukoba. U UN-u žene imaju samo 6,5% starijih pozicija u mirovnim odnosima, dok Evropska unija uopšte ne broji žene među svojim trenutnim i bivšim posrednicima na visokom nivou.(UN WOMEN, 2018)

No dešavaju se dvostruki procesi, iako s jedne strane imamo stravičnu viktimizaciju žena, javlja se i njihovo osnaživanje jer dolazi do ispitivanja korjena rodnih odnosa i na lokalnoj i međunarodnoj razini. U poslijeratnom društvu ženama nisu pripadale značajnije uloge u javnom životu te su se feministkinje tog doba počele baviti procesom pomirenja i uspostave mira kroz rad

nevladinih organizacija. Jedna od interesantnijih pojava što se tiče aktivnosti žena u političkom životu na bh. političkoj sceni poslije 1995. je osnivanje “ Stranke žena BiH” u 05.(maju) 1996.godine od strane aktivistkinje Amile Omersoftić. “Tako da sam ja 1995. otišla kod Izetbegovića i rekla da će osnovati Stranku žena BiH. On se nasmijao, ja sam rekla da je to jedini način da preživim, i politički i egzistencijalno. U ratu su žene bile jako odane, na ključnim funkcijama u državi su bile žene, i bile smo na izvjestan način i uvezane, znale smo se” (Aganović, Miftari i Veličković, 2015:24) Istina je da, nažalost, upravo zbog toga što se žene politički nisu mogle angažovati tokom rata, to je dosta utjecalo na njihovu aktivnost poslije rata, jer na poslijeratnim izborima, 1996.godine, nije se značajno promjenila zastupljenost žena. U arhivima BiH naglašeno je da je u Predstavničkom domu Parlamenta BiH (1996.godine) zastupničko mjesto dobila samo jedna žena (manje-više 2%) te još manje u Parlamentu RS-a, gdje je zastupničko mjesto dobilo samo šest žena od ukupno 106 mjesta,(1,90%). Od strane OSCE i OSCE-ove Privremene izborne komisije, po prvi put, nakon 1997.godine se uvodi i ženska kvota u BiH, što je značilo da svaka politička partija, koja se nalazi na izborima, mora na izborne liste staviti najmanje tri žene, i upravo zbog toga zastupljenost žena na izborima, u narednim godinama se značajno širila, i reproducirala (Narodna skupština RS- 22%; Predstavnički dom Parlament BiH- 26%). Bez obzira na proces demokratizacije koji je stupio u BiH nakon rata, i bez obzira što se ostalim faktorima donekle povećavala politička aktivnost žena, definitivno postoji mali procenat ukupne aktivne participacije žena na političkom polju.

Iz sljedećeg grafikona preuzetog sa stranice IPU (navedene u Noris, 10.) prikazuje nam statistike učešća žena u donjem domu(%) iz 2010.godine

Što se tiče dominacije muškaraca na međunarodnom nivu, izgleda da rizik od nemogućnosti žene da se izbori sa "vrućinom parlamentarne kuhinje" u kojoj dominira muškarac, predstavlja veliku brigu u društvu. (Childs i Krook 2008:69) Muška dominacija političke arene se odražava na mnoge akademike i dokazano je da je jedna od glavnih poteškoća koja obeshrabruje žene da se pridruže političkoj sferi. (UNICEF, 2007.) Na primjer, Panhelenski socijalistički pokret u Grčkoj govori o "nedostatku interesa zbog neprijateljske klime i snažne konkurencije od muškaraca". (IPU, 1999) Pored toga, Karam tvrdi da percepcija javnosti o rodnim ulogama ukazuje na to da je "društveni ugovor je o odnos između muškaraca i vlade, a ne građana i vlade".

Ironično je da je Englesku zvanično nazvao John Bright kao "majku parlamenta", jer je Westminster u velikoj mjeri okupiran muževima (Lovenduski, 2005:41.) Osim toga, Britanska tzv. House of Common se vrlo često opisuje kao "old boys club" u prevodu "klub starih dječaka" (Childs i Krook, 2008: 68.), kao "Gentleman's Club" u prevodu "klub gospodina" ili kao "škola dječaka koja je odlučila da uzme nekoliko devojaka".(Vallance, 1979: 6.) Pored toga, Even Coward (Walsh, 2001: 19) naglašava da je jedan od najvećih problema za žene koje nisu prepoznate kao uspješni lideri ili nisu sposobne da drže vlast u javnom domenu "umrežavanje i muški narcistički interes". Zbog toga, kako bi se ušlo i preživjelo političko takmičenje, žene moraju biti bolje i pokušati mnogo teže od muškaraca. Shodno tome, teže je za žene u javnom životu, jer istovremeno moraju da posjeduju ženstvene karakteristike također i muške. Iako u spomenutim državama ne vlada toliko patrijarhalna tradicija, tačnije ne primjeti se toliko kao na tlu BiH, i dalje se osjeti nezadovoljstvo muškaraca i konstantno kritikovanje koje slijedi uvredama, što nam ukazuje da situacija nije specifična samo za BiH nego predstavlja problem na međunarodnom nivou. U cilju nadovezivanja na filozofiju otpora muškaraca prema ženama koje ulaze u parlamentarno okruženje, treba se ukazati na kritičnu masovnu pojavu koja, prema nekim naučnicima, ne samo da može iskriviti političku scenu (Pankow and Post, 2009) nego može stvoriti okolinu nestabilnu za muškarce. Prema nekim teoretičarima, kritička masa se uspostavlja kada 30 procenata rodne zastupljenosti (ili 1/3) zauzima istu ustanovu ili u nekim slučajevima kada se postigne odnos 60:40. (Squires, 2007: 7) Akademici sugerisu da kada žene postignu veliku manjinu identifikovanu kao kritična masa (Childs i Krook, 2008: 69), transformacija u politici i njenom funkcionisanju bit će značajna ne samo za instituciju ali i za javnu politiku. (Squires, 2007: 8) Pored toga, neki naučnici tvrde da bi kritička masa mogla promovisati "promjene orijentisane ka feminizmu" u većoj mjeri. Međutim, proširenje promjena bi ipak zavisilo od toga koliko žena triumfira i ulazi u parlament te zapravo koliko se njih aktivno bavi političkim akvitnostima.

Također, neizbjježno je da bi dominacija žena u parlamentu promijenila ponašanje poslanika. Kao primjer, Norris (1996) ilustruje da je u nekim skandinavskim zemljama politička struktura već postala više ženstvena zbog fenomen kritične mase. Važna tema u ovoj debati je seksualno uzinemiravanje žena od strane poslanika. Kao primjer, ovdje se može koristiti izraz poljske ženske poslanice (SLD). Ona je izrazila svoje mišljenje da je uvjek bila "iziritirana" kada su muškarci više pažnje posvetili tome kako žene izgledaju više nego koje su njihove sposobnosti. Osjećala je

da narodni poslanici tretiraju svoje kolege više kao "lijep buket na stolu". Dosta sličnih slučajeva se dešava u BiH, gdje niz žena političara koje se aktivno bave politikom izražavaju svoje nezadovoljstvo ka stavu političkih stranki i političara muškaraca. Žene koje učestvuju u politici ispoljavaju dosta nezadovoljstva zbog toga što se tretiraju kao politička kvota i predmet "za gledanje" muškim političarima. "Nažalost žene su samo kvota, i to ona koju su nam "nametnuli stranci". Čast izuzecima, ali u većini stranaka je tako. Ako pogledate kandidacijske liste kod nekih stranaka, imate cijele porodice ili pak širu familiju i susjedstvo, i po prezimenima možete zaključiti tko je u stranci i zbog čega. Čak i u današnje vrijeme odnos stranaka prema ženama, pogotovo iskusnim, je šovinistički. Obavezno nas, pored svih naših iskustava, profesionalnosti i kvaliteta, podsjećaju gotovo svakom prilikom da imamo obitelj, djecu, da je to "naša obveza".(Penava, 2018) Potom Popovac iskazuje zasićenje konstantnim kritikama te ljutnju zbog toga što se žene ne shvataju ozbiljno niti im se ozbiljno shvataju sposobnosti.Vidljive su onoliko koliko im to dopuštaju muške kolege. Uglavnom su isključene iz unutarstranačkih dogovora, a njihovo obrazovanje i iskustvo se ne uvažavaju. Većina stranaka prednost i povjerenje daju muškarcima, a njihove sposobnosti i kvalitete se ne propituju. Kandidatkinje većinom nemaju promotivnu podršku svojih političkih partija, te same organiziraju (koristeći i vlastita finansijska sredstva) svoje kampanje. One koje trenutno učestvuju u javnoj vlasti ne sudjeluju aktivno u odlučivanju. Postoji određeni broj žena koje u Ministarstvima i strankama obavljaju odgovorne i zahtjevne poslove, ali njihove zasluge prisvajaju muške kolege. Naravno, ima i onih koje se nalaze na visokim pozicijama, ali su nevidljive. Na primjer, potpredsjednica Federacije BiH, Melika Mahmutbegović (SDA) se sve ovo vrijeme mandata gotovo nije ni oglašavala. Za očekivati je bilo da se kao žena, u svom radu bavila i pitanjima žena. Nije se čak ni oglasila povodom Zakona o potpomognutoj oplodnji, iako je po vokaciji liječnica. Takvo ponašanje obeshrabruje druge žene da sudjeluju u političkom životu i da u većem broju glasaju za žene. Razočarane u nerad ženskih predstavnica u politici, svoj glas daju muškarcima".(Popovac, 2018) Takođe, seksizam je živ u UK. Neki izveštaji radničkih i konzervativnih ženskih poslanika navode primjedbe svojih muških kolega o "nogama i grudima" i muškim poslanicima koji prave seksualne gestove tokom govora žena poslanika i političara. (Childs i Krook, 2008: 71) Još jedan dobar primjer seksualne diskriminacije predstavili su Shepherd-Robinson i Lovenduski (Childs i Krook, 2008: 23.) gdje je ženi kandidatkinji za izbore 2001. godine muški kolega rekao: "..pa nisi uradila loše za malu ženu?

".Na sličan način, drugoj kandidatkinji za iste izbore rekli su:" uživamo gledajući kako govorite.." (Lovenduški, 2005: 77)

4.2. Rodne (političke) kvote- put ka ojačavanju žena?

Uspostavljanje mehanizama koji rade kako bi ženama omogućili povećanje nivoa zastupanja, te povećao njihovu participaciju, jedan od tih mehanizama se naziva "rodne kvote", te imenovanje faktora koji pojačavaju ili otežavaju zastupljenost žena. Žene su manje zastupljene na pozicijama visokog nivoa odlučivanja, uključujući i šefove država i vlade, predsjedavajućeg službenika parlamenta i na položajima u vladu. (Kesić, 2007: 16) Osim toga, žene se i dalje bore za dobijanje odluka u političkim partijama, s tim što je to još relativno, na području BiH, u ranoj fazi. Svakako postoji niz faktora koji mogu ometati ili podržati učešće žena u odlučivanju. Ključni faktor koji utječe na učešće žene bi bili izborni sistemi koji direktno utiču na učešće žena u organima odlučivanja. Istraživanja dosljedno pokazuju da je zastupljenost žena najveća u zemljama koje koriste sisteme proporcionalne zastupljenosti (PR). PR sistemi vode političke partije kako bi izbalansirali svoje izborne karte što često rezultira zahtjevima žena za većom jednakostju u donošenju odluka. Većina većinskih sistema omogućava nominaciju samo jednog kandidata po okrugu, a stranke u velikoj mjeri u ovoj situaciji biraju muškarce za kandidate. (Kesić, 2007: 73) Postoji niz mnogo drugih aspekata dizajna izbornog sistema koji mogu uticati na zastupanje žena i treba ih pažljivo razmatrati, kao što su izborni pragovi (minimalni procenat glasova koji je potreban za dobijanje sjedišta u parlamentu), veličina okruženja (broj mjesta podjeljenog brojem okruga) i otvorene nasuprot zatvorenih lista u PR sistemima (sposobnost glasača da utiču na izbor kandidata na partijskoj listi). Političke stranke koje se nalaze na tlu patrijarhata često imaju sličnu strukturu i organizaciju sistema što znatno otežava i uz sve ostale prepreke koje patrijarhalna tradicija postavlja učešću žena bezobzira na sve mehanizme koji postoje. (UN WOMEN, 2018) Uticaj različitih tipova partijskih organizacija i njihove unutrašnje kulture, uključujući klijentističke partije, partije zasnovane na patronatima i partije zasnovane na programima, utiču na uticaj žena u političkoj partiji. Klijentističke i patronatske partije imaju tendenciju da održavaju interne procedure koje su slabo definisane te koje posjeduju pravila koja će vjerovatno biti ignorisana, a na donošenje odluka dominira kadar elita političkih partija u kojima pretežno dominiraju muškarci. (Sayari, 2016: 3) Stoga klijentelizam i patronatska politika otežavaju ženama

članicama da utiču na 16 stranačkih politika. Pored toga, umjesto da vide žene kao donosioce odluka i vođe, partijski lideri imaju tendenciju da instrumentalno tretiraju svoje žene članice, da osiguravaju ženske glasove i uključuje ih u partijske lobističke i organizacione aktivnosti. Političke stranke su glavni "gatekeepers" u određivanju ko će biti kandidati u izabranoj kancelariji. Oni igraju jednu od ključnih uloga u napretku ili ometanju učešća žena u organima odlučivanja. Kroz proces selekcije kandidata (gdje kandidat preuzima stranka za izbor), žene se suočavaju sa brojnim preprekama. Pogotovo ako se izbori održavaju na području gdje dominira patrijarhalna tradicija. Muškarci se često smatraju održivijim i boljim kandidatima i imaju prednost nad ženskim kandidatima. Pored toga, političke partije pretežno preferiraj odabir muških kandidata kao što su sindikalni zvaničnici i lokalni odbornici.(UN WOMEN, 2018) Položaj žena na partijskoj listi je presudan: ako se ne polože na pozicije koje se mogu dobiti, neće biti izabrani. Čak i kada žene posjeduju karakteristike koje ih čine dobrim kandidatima, često ih se ne podstiče da napreduju ka tome da postanu kandidati. Manje je šansa da se žene predstavljaju kao kandidati, upravo zbog toga što često sebe smatraju nesposobnim te da ne posjeduju dovoljno vještina koje su neophodne da bi se dobro razvile u politici. Što predstavlja dokaz utjecaja patrijarhalne tradicije te dokaz da je jako niska stopa participacije žena u društvenim i političkim sferama u BiH. Nedostatak motivacije koji vodi do odustajanja rezultirajući padom participacije. Ponekad se žene predomišljaju da se uključe u partijsku politiku i pokažu preferenciju za učešće u društvenim pokretima koji su manje strukturirani i ciljniji. Čak i nakon selekcije kao kandidata, žene koje traže pozicije u procesima odlučivanja mogu biti ograničene različitim faktorima, na koje će se kasnije posebno posvetiti. Neki od tih faktora bi bili nedostatak finansijske podrške i vremena za kampanju zbog teškoća u balansiranju porodice i javnog života, povjerenja u relevantne sposobnosti, manje povezivanja sa politički relevantnim mrežama.

Pored toga, okruženje političkih institucija nije "rodno prijateljsko" i sprječava neke žene da razmišljaju o ulasku u politički život. Termin "rodne (političke) kvote" predstavlja "novo otkriće" u polju politike jer se u većini slučajeva ispostavio kao efikasno rješenje za postavljanje žena unutar političkih struktura ali također i povećanje njihovog značaja. Političke kvote predstavljaju novu borbu u cilju transformacije kolektivnog mišljenja mase o ženama i ženama u bilo kojim sistemima. Uz mnoge mehanizme povećavanja participacije učešća žena u politici, te rješavanja postojećeg problema pokreti žena takođe predstavljaju važan faktor u procesu povećanja broja

žena u zakonodavstvu, društvenoj i političkoj sferi, tačnije feminizam. Kao što je već navedeno, ženski pokreti i grupe lobiraju za jednaku zastupljenost, podržavaju kandidature za žene i posebne mjere za zapošljavanje i izbor. U okviru partije, aktivisti sa vezama sa ženskim pokretima stavljuju pritisak na vođstvo političke partije kako bi nastavili sve moguće mjere na ravnopravnosti žena u političkoj zastupljenosti. Socijalno-ekonomski položaj žena u patrijarhalnim društvima negativno utiče na njihovo učešće. Tipično, žene zarađuju manje od muškaraca, a seksualna podjela rada u društvu takođe nameće opterećenja ženama sa kojim se muškarci obično ne suočavaju. Žene se često suočavaju sa trostrukim opterećenjem kada učestvuju u politici. Oni imaju odgovornost za svoj rad ili profesiju, za svoju porodicu, a ako se uključe u politiku, oni stvarno preuzimaju treći posao punim radnim vremenom. Većina društava, kao BiH društvo se ne organizuje na način koji omogućava muškarcima i ženama sa porodicama da djele ove odgovornosti, naročito s obzirom na to da se obaveze odgajanja djece često nesrazmerno pada na žene, isključivo zbog razloga što se smatra da žene nebi trebale da rade, da nemaju sposobnosti za rad te jedini posao koji znaju i trebaju raditi je čuvati djecu i brinuti se o kući. Opravdanje za takve činjenice je podržano argumentima da žene nebi trebale da se umaraju niti da rade jer mnogo rade u kući, no ne priznavaju takav rad u kući kao full-time posao tj. puno radno vrijeme što samo ukazuje na to da se ženama "gasi" želja za radom uvjeravanjem da nisu sposobne. Razlog toga, tradicionalna načela koja i dalje žive.

Kvote su se pokazale efikasnim u povećanju učešća žena u politici u zemljama širom svijeta. Mehanizmi pomoću kojih se primjenjuju variraju i imaju različite efekte u svakoj zemlji. Po definiciji, rodne kvote predstavljaju jedan vid instrumenta koji je dizajniran da poveća prezentaciju žena u politici. (OSCE, 2004) Žene drže manje od 25% parlamentarnih sjedišta širom svijeta, te samo 12% svjetskih lidera te predsjednika čine žene. U većini država ovakva vrsta disbalansa se prožima do lokalne vlasti. S obzirom na podatke, pojedine države poduzimaju akcije. Sistemi rodnih kvota imaju za cilj da osiguraju da žene čine najmanje "kritičnu manjinu" od 20, 30 ili 40 procenata zakonodavaca, ili pravi balans između polova od 50 posto. U nekim zemljama kvote se primjenjuju kao privremena mjera, to jest, sve dok se ne uklone barijere za ulazak žena u politiku. Međutim, većina zemalja sa kvotama ne ograničava njihovu upotrebu tokom vremena. Pravne kvote regulišu postupke svih političkih partija u jednoj zemlji i mogu propisati sankcije u slučaju neusklađenosti. Pravne kvote mogu biti u ustavu zemlje kao u Burkini Faso, Nepalu, Filipini i

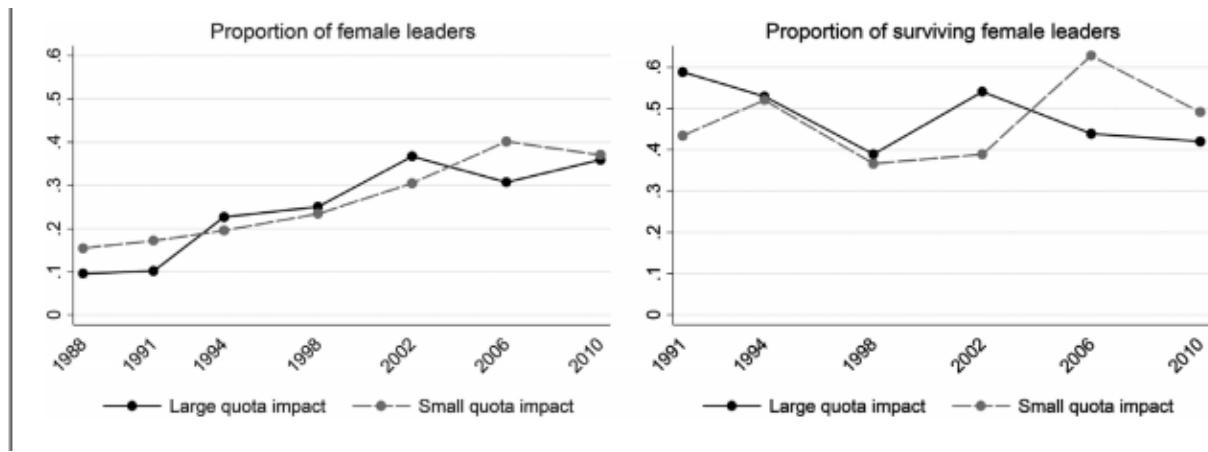
Ugandi ili po zakonu, obično izbornim sistemom kao npr na području BiH.(OSCE, 2004) Kvote dobrovoljnih stranaka odlučuje jedna ili više politička partija u jednoj zemlji. U nekim zemljama, uključujući Argentinu, Boliviju, Ekvador, nekoliko političkih partija ima neku vrstu kvote, koja pomaže i povećava učešće žena u politici. U mnogim drugim, samo jedna ili dvije stranke su se opredjelile za upotrebu kvota, kao u slučaju političkih kvota u BiH. Ako vodeća stranka u zemlji koristi kvotu, to može imati značajan uticaj na ukupnu stopu predstavljanja žena. Međutim, većina svjetskih političkih partija uopšte ne koristi nikakvu kvotu što dodatno otežava posao povećanja participacije žena i motivisanje tih istih, a s obzirom da se radi o svjetskim političkim partijama to nam samo govori da je situacija dosta kompleksija u manjim političkim partijama.

Tako da države koje ciljaju ka tome da povećaju participaciju žena u politici od 2013. uvode tzv. "gender quotas" tj. rodne kvote za svako izborno tijelo. Kao što je gore navedeno, na političke partije u BiH se također provodi isto pravilo u cilju povećanja participacije žena no s obzirom da je unutar BiH zastupljena patrijarhalna tradicija i da postoje mnogi nerješeni problem koji usporavaju proces obnove BiH, rodne kvote se zloupotrebljavaju. Jedan od načina na koji se rodne kvote mogu implementirati je tako što se rezerviše broj vodećih pozicija isključivo namjenjen za žene. Pregled jedanest nasumučnih evaluacija u Afganistanu, Lesotu, te preko 24 država u Indiji dovodi do zaključka da kvote utječu na politički aktivnost žena, na bolje političke rezultate te povećane provizije javnog dobra u skladu sa referencama ženski glasača. (Noris, 1987: 60) Također, rodne kvote poboljšavaju percepcije muškaraca ka ženama kao liderima, kao osobama sposobnim da rješavaju zadatke čak i bolje od njih, povećavaju inspiracije kod mladih djevojaka i omogućava da žene i dalje budu izabrane čak i nakon što se kvote uklone. Ovakvi primjeri moraju poslužiti kao dokaz političkim strankama i generalno političkim strukturama unutar BiH da je promjena moguća. Da bi bila moguća primjena kvota, vlada koja želi da poboljša generalnu situaciju žena u politici, treba primjenjivati te iste kvote na lokalne vladajuće pozicije. Jedan od mnogih razloga zašto su kvote bitne za političko stanje u državi je to da žene imaju različite prioritete u vezi javnog dobra za razliku od muškaraca. Politike žene lidera su ključni razlog uspjeha kvota te opravdanje postojanja i upravo njihovo ulaganje u poboljšanje političkih struktura dovodi do poboljšanja rezultata ljudskog napretka i osnaživanja žena. Prioriteti politika žene lidera nisu samo različiti od prioriteta muškaraca nego se razlikuju i na osnovu geografskih lokacija i historije. Kvote u Indiji, na primjer, dovele su do visoke odgovornosti policije ka nasilju nad

ženama, poboljšanjima u njegovaju najmlađih, povećanje edukacijskih uspjeha i povećanju jačanja žena. (Noris, 1987: 17) Također u Indiji, žene i muškarci u društвima sa kvotama su spremni da pridonose novac na proviziju javnog dobra. No, kao što je naglašeno, postoji i loša strana kvota, kao npr. u slučaju BiH. S tim što se s kvotama rezervиše i osigurava mjesto ženama u političkim strukturama te povećava politička aktivnost ne znači da će se desiti značajna promjena. To je risk rodnih kvota. Žene mogu da imaju određeni status u političkim strankama, vlastima i slično no u većini slučajeva to se učini samo zbog ispunjavanja kvota da bi postojala određena politička stranka, također u slučaju da dođe do imenovanja žene na neku od važnih pozicija može se veoma lahko desiti da muž od te žene djeluje preko njenog rada, što dovodi do toga da se sve zapravo na isto svodi. Ako se radi o izuzetno jakoj državi, što nije BiH, za takav rizik su male šanse, jer u većini slučajeva žene opravdaju dobijenu poziciju te dokažu da su sposobne da donose vlastite odluke. Situacija u BiH je znatno drugačija s obzirom da se ne radi o politički jakoj državi no što ne znači da žene nisu sposobne da donose vlastite odluke, nego da nisu podržane da urade već spomenuto. Na osnovu podataka iz OSCE-ovog priručnika za političke kvote uz primjer Indije navode i Afghanistan, gdje se spominje da rodne kvote u odborima za razvoj u različitim naseljima dovodi do porasta participacije žena u seoskim vlastima, strukturama društvenog života, i ekonomskim aktivnostima. (Noris, 1987: 61) Što se tiče perioda trajanja rodnih kvota zavisi od različitih faktora. Kako se brzo primjenila kvota, kako je brzo kvota utjecala na porast participacije žena, da li je utjecala u potpunosti ili u ograničenim mjerama i slično. Svakako, trajanje kvota nije korisno ukoliko ne ostavljaju zadovoljavajuće rezultate, te bezobzira da li kvote imaju značajan utjecaj na povećanje reprezentacije žena sve se svodi na dizajn sistema kvota. Sistem kvota će biti zadovoljavajući ukoliko su političke strukture države koja primjenjuje kvote stabilne. Sagledavajući političku strukturu BiH, da bi kvote bile efektivne sistem tih isti treba da bude preoblikovan. Međunarodno priznati standardni izbornih izbora dozvoljavaju upoznavanje parlamentarne prezentacije sa rodnim kvotama. Države su odgovorne da osiguraju prezentaciju žena u izbornim tijelima u jednakosti sa muškarcima te da poduzmu relevantnu, posebnu akciju u ovu svrhu. Problem adekvatne participacije žena u političkim strukturama se spominjao u mnogim dokumentima OSCE-a, Venecijske komisije, itd. (OSCE, 2004) Jedni od najvažniji dokumenata su : Rezolucija Vijeća Evrope 1706 na temu povećanja zastupljenosti žena u politici u 2010.; Preporuka Vijeća Evrope 3 komisije ministara državama članicama za balansiranu participaciju žena i muškaraca u političkim i javnim procesima donošenja odluka, 2003.; Upute OSCE-a i

Venecijske komisije na temu regulacija političkih partija 2010.; OSCE-ov akcijski plan za promociju rodne jednakosti 2004.; Kod venecijske komisije za dobru praksu u polju političkih partija 2010. (European Yearbook, 95.)

Postoji sve veće priznanje neiskorištenih sposobnosti i talenata žena i ženskog rukovodstva. Tokom posljednjeg stoljeća stopa reprezentacije žena u nacionalnim parlamentima globalno se povećala sa 15 procenata u 2002. godini na 19,8 procenata u 2012. godini. (UN WOMEN, 2018) Neki regioni su zabilježili naročito dramatična povećanja, kao što je podsaharska Afrika, gdje je broj žena u parlamentima porasla je sa 13,7 na 19,8 odsto, a region arapskih država, koji je porastao sa 6,1 na 14,7 odsto. (UN WOMEN, 2018) Ovo je i dalje daleko ispod referentne stope od 30 procenata, često identifikovane kao neophodni nivo reprezentacije kako bi se postigla "kritična masa" - da se ne spomene da žena ne zastupa polovina svjetske populacije. No ako se politička kvota ispostavi kao sredstvo koje djeluje i pruža učinkovite rezultate, rad kvota cilja ka različitim djelovima procesa i nominacije. Prva faza uključuje pronalaženje kandidata ili onih koji žele da budu razmatrani za nominaciju bilo da je od strane primarne ili od strane nominacijske komisije za imenovanje i drugih djelova stranačke organizacije. Rodne kvote u ovoj fazi postaju pravila koja zahtjevaju da određeni broj žena ili bilo kog spola budu predstavljeni u grupi potencijalnih kandidata. Ovo se koristi u zemljama sa mnogobrojnim izbornim sistemima. U fazi imenovanja, primjenjuju se kvote za nominaciju kandidata koji će biti stavljeni na glasački listić političke partije. Ovo podrazumijeva da pravilo (pravno ili dobrovoljno) zahtijeva da, na primjer, 20, 30, 40 ili čak 50 posto kandidata moraju biti žene. U izbornoj fazi, kvote se primjenjuju kao "rezervirana mjesta", gdje određeni procenat ili broj među izabranima moraju biti žene. Sve više, rodne kvote se uvedu koristeći sistem rezervisanih sjedišta. (Noris, 1987: 30) Grafikon prikazan dolje, preuzet iz arhive podataka Cambridge Univerziteta, predstavlja nam grafički prikaz odabira i preživljavanja žena lidera na osnovu utjecaja kvota. (O'Brien i Rickne, 2016)

Što se tiče službenog procenta žena aktivni u političkom životu na području BiH, sljedeći grafikon navodi procenat žena koje aktivno djeluju u političkim strankama. (Čauš, 2012: 54)

SBiH	41,2%	31,4% (Izvršni odbor)	14,3%	Nema podataka
SDA	Nema podataka	109 članova i članica/14 žena (12,84%)	17 članova i članica/1 žena (5,88%)	Nema podataka
HSSBiH	Veliki procent žena u članstvu	82 člana i članice/8 žena (10 %)	11 članova i članica/2 žene (18,8%)	2 žene
BPS	Preko 30%	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka
LDS	30%	74 člana i članice/6 žena (8,11%)	25 članova i članica/4 žene (16%)	96 predsjednika/predsjednica i potpredsjednika/potpredsjednica – 4 žene (4,17%)
BOSS	Sudjelovanje žena u članstvu i u organima stranke je između 30 i 40%	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka
Republikanska stranka	Oko 40%	Nema podataka	15 članova i članica/7 žena (46,67%) (Senat); 2 žene potpredsjednice	5 kantonalnih odbora/3 žene (60%)
GDS	Nema podataka	34% (U ostalim radnim tijelima stanje do 50% žena)	Nema podataka	Nema podataka
NHI	30 do 40%	Nema podataka	20 članova i članica/2 žene (10%)	Nema podataka
Stranka penziona-ravničarskih radnika			9 članova i članica/1 žena (Izvršni odbor stranke) – u ostalim tijelima ima 31 član i članica/3 žene	

Eliminacija rodnih razlika u političkim i administrativnim javnim tijelima zahtjeva operacione mehanizme afirmativne akcije i regularne rodne analize javnih institucija i organizacija. Od krucijalne je važnosti implemetiranje principa paritetne zastupljenosti u imenovanju službenih javnih pozicija i u stvaranju kadrovske reserve za javne institucije i državna preduzeća. Također je važno pokrenuti programe obuke na temu standarda rodne jednakosti i zahtjeva rodne politike za civilne službenike, i da se njihovo relevantno znanje uzme u obzir tokom procedura imenovanja i odabira. Zakoni političkih partija mogu ponuditi podsticaje političkim partijama da uvedu mјere za povećanje zastupljenosti žena, kao što su dodatna javna sredstva ili dodatno javno emitovanje vremena u slučaju da je uspostavljen određeni prag ženske zastupljenosti na listi kandidata političkih partija. Tzv. Lista "zipper", koja predviđa da je svaki drugi izborni kandidat žena, može pružiti najbolje izglede za žene koje traže izbore.(Pani, 2015: 27) Rezolucija UN-a iz 2012. ohrabruje države članice da "snažno potiču političke stranke na uklanjanje svih barijera koje izravno ili neizravno diskriminiraju sudjelovanje žena, na razvoj njihovih sposobnosti da analiziraju probleme s aspekta rodne ravnopravnosti, te da usvajaju politike kako bi promicale mogućnosti žena da punopravno sudjeluju na svim razinama donošenja odluka u svojim političkim strankama".(Pani, 2015: 7) Autorica Aleksandra smatra, naime da rodna ravnopravnost u političkim partijama nužno ne označava samo dobro za žene nego za muškarce također. Postoji uvjerenje da žene i muškarci se međusobno trebaju, i da zapravo rodna jednakost ne podrazumjeva samo fokusiranje na ženska prava nego na sveopće jednakosti između oba spola. Brojni podsticaji političkih stranaka da povećaju broj žena u svojim strukturama i promovišu učešće žena na izborima su naglašeni u UN-ovom priručniku UN Women and Elections: Guide to Promoting the Participation of Women in Elections: 1. finansijski podsticaji, bilo putem političara žena koje privlače dodatne mogućnosti za finansiranje kampanje za partiju ili kroz javno finansiranje; 2. povećanje stranačkog pristupa glasačima (takođe i ženskim glasačima); 3. povećanje faktora mobilizacije i komunikacije, kako bi žene političarke mogle pristupiti raznoraznim nevladinim organizacijama za žene, tražeći od njih da mobiliziraju glasače i finansiraju stranke, te da upotrebljavaju nevladine organizacije za žene kao komunikacioni aparat; 4. povećavajući resurse kampanje: žene su poznate kao odlični aktivisti i odani volonteri. Mnoge političke partije sa masovnim unutrašnjim strukturama se pouzdaju na žene kao lidere njihovih

lokalnih politički partijskih oblasti; 5. proširivanjem resursa i talenata stranke: privlačenje žena političara koji su stručnjaci u svojim stručnim oblastima će povećati nivo političke debate i privućiće više profesionalaca i stručnjaka na partijsku platformu.(UN WOMEN, 2018) Političke partije imaju težinu iza određenih stavki u parlamentarnim agendama. Grupe žena često pružaju impelovanje i stručnost civilnog društva koje je potrebno za promovisanje, razvoj i održavanje zakonodavnih inicijativa i mehanizama odgovornosti koji mogu unaprijediti prava žena i djece. Osigurati da žene imaju veći glas u odlukama domaćinstva i zajednice je od ključnog značaja za ispunjavanje njihovih prava, kao i prava djece. Dok su međunarodne agencije, vlade, organizacije civilnog društva i same žene postigle značajan napredak u promovisanju intezivne dinamike, još mnogo toga ostaje.S obzirom na to da postoje raznorazni mehanizmi povećavanja sveopće percepcije žena na području BiH važno je spomenuti da zapošljavanje žena u bilo kojem sektoru poboljšava njezinu poziciju u društvu. Vlasništvo ili kontrola imovine i prihoda domaćinstva je važna determinanta pregovaračke moći žena. Osigurati da žene imaju priliku da zarađuju prihod, steknu zemljište, kuću i drugu imovinu mogu pomoći u jačanju ženske moći i utjecaja na odlučivanje u domaćinstvima. Svakako pomoći može doći i od drugog spola; uključivanjem muškaraca koji uvjeravaju pojedinaca da promijene svoje stavove i ponašanje no to je spor i složen proces. Kroz jednostavne, direktnе i efikasne strategije, kao što su ubjeđivanje drugih muškaraca da doprinesu domaćim poslovima, muškarci postaju partneri sa ženama u borbi protiv rodne diskriminacije u domaćinstvima i zajednicama. Stvaranjem specifičnih uloga za muškarce u programima zagovaranja, vlade i razvojne agencije mogu takođe promovirati uključivanje muškaraca u inicijative u parlamentu, škole i na radno mjesto koje se odnose na djecu.Već spomenuti feminizam; jedan od najvažnijih i efikasnijih načina za osnaživanje žena je dinamika saradnje žena. Neformalni ženski kolektivi koji se bave pitanjima kao što su ishrana, distribucija hrane, obrazovanje i sklonište pomažu u poboljšanju životnog standarda žena, njihovih porodica i zajednica. Organizacije žena takođe mogu biti katalizatori promjena u političkoj sceni

4.3. "Žene rade više, muškarci manje"

Bez obzira da li žene žive u industrijalizovanim zemljama ili zemljama u razvoju, u ruralnim ili urbanim sredinama, žene uglavnom rade duže od muškaraca Svaka osoba je svjesna toga. Oxfam procjenjuje da žene rade oko 60 do 90 sati sedmično, te anketa sprovedena na temu položaja žena

u BiH, pitanje "U BiH ženske plaće zaostaju za muškim plaćama. Po vašem mišljenju, čime je to uzrokovano?" 52,8% ispitanika smatra da osnovni razlog niski plata kod žena zapravo nedostatak poštovanja ka ženama na poslu. Tačnije da njihove sposobnosti nisu shvaćene ozbiljno. Za mnoge žene, neplaćeni poslovi u domaćinstvu i za domaćinstvo zauzimaju većinu njihovog radnog vremena, sa mnogo manje vremena provedenog u plaćenoj zaposlenosti. Čak i kada učestvuju na tržištu rada za plaćeno zaposlenje, žene i dalje obavljaju većinu posla u kući. Suprotno tome, doprinos muškaraca domaćim poslovima je znatno manje kada se poredi sa doprinosom koje žene čine. Žene ne samo da troše znatno manje vremena na plaćene poslove nego muškarci, također kada rade izvan domaćinstva, njihov prosječni prihod je daleko niži. Iako su razvrstani podaci o nominalnim platama oskudni, dostupni dokazi pokazuju da su nominalni plate žena u zemljama regiona oko 23% niže od muškaraca. Trenutačno postoji kampanja organizovana od strane UN WOMEN-a zvana "23% robbery"- u prevodu- "23% pljačke". "Stoptherobbery je kampanja UN Women-a koja podiže svijest o gender razlikama u platama. Na globalnom nivou, žene zarađuju samo 77 centi za svaki dolar koji zarađuju muškarci za rad jednakе vrijednosti, što se efikasno označava da su žene "opljačkane". Kampanja poziva na jednak platu i ekonomsko osnaživanje žena kao dio postizanja pune ravnopravnosti polova." Službena definicija kampanje koja se bori za prava žena koja aktivno učestvuju u društvenoj i političkoj sferi u nadi da prestane pljačkanje i iskorištavanje žena. Na primjer, u Brazilu, žene mlađe od 25 godina zarađuju višu prosječnu dnevnu platu od svojih muških kolega. Zbog toga što žene u većini slučajeva obavljaju poslove gdje su manje plaćene i zato što često obavljaju posao sa niskim statusom. Procjene zasnovane na razlikama u plati i učešću u radnoj snazi ukazuju na to da je procijenjeni zarađeni prihod žena oko 30 posto od muškaraca u zemljama obuhvaćenim na Bliskom istoku i Sjevernoj Africi, oko 40 procenata u Latinskoj Americi i Južnoj Aziji, 50 posto u podsaharskoj Africi i oko 60 procenata u, Istočnoj Aziji i industrijalizovanim zemljama. "Gender gap" tj. rodne praznine u zaradama, stoga, mogu smanjiti ili ograničiti raspoloživa sredstva za ispunjavanje dječijih prava, kao što su zdravstvena zaštita, adekvatna ishrana i obrazovanje. Sa oba roditelja koji rade van kuće, a u odsustvu adekvatnih sistema socijalne podrške, rizikuju se i prava djece na obrazovanje, odmor i slobodno vrijeme, njegu i zaštitu. Jedan primjer ove negativne spoljašnosti je zamjenski efekat majke i čerke.(UN WOMEN, 2018)

4.4. Sprovodenje političkih partija glasačicama

Pošto žene značajno prevladavaju u izbornom tijelu, svaka pojedinačna politička partija ima veći broj žena glasačicama. Političke partije treba da razmotre da imaju veći broj žena političara, koji se mogu povezati i spojiti sa ženskim glasačicama, tako što će u stvari služiti kao izabrani predstavnici. Političke partije treba da se uključe u kampanju podizanja svesti o rodnim pitanjima. Razmatrajući rodnu ravnopravnost i druga pitanja koja su od posebnog značaja za žene na svojim platformama, političke partije mogu povećati njihovu relevantnost i atraktivnost za žene glasačice i pružiti veći podsticaj ženama da se uključe u politički proces. Uzimajući u obzir da je uloga žene u javnom životu na području BiH u period od kraja 20 stoljeća pa do danas svakako doživljala različite uspone i padove. Sama participacija žena se mnogo razvila i promjenila, od ranih poteškoća što se tiče prava glasa, do važnih političkih predanosti kako bi se osiguralo totalno uključenje žena u svaki dio javnog života. Ravnopravnost spolova u području politike predstavlja temeljni stub svake demokratije što ga čini i iznimno važnim no to je cilj koji se nažalost nije još postigao. Makroekonomski proces donošenja odluka je oduvijek bio vođen od strane muškarca iako ima socijalne implikacije za alokaciju resursa, monetarne i fiskalne politike, i tiče se i žene i muškarca. Javne kampanje i podrška za političko uključenje žena te uključenje šire javnosti u diskusije o političkim uključenjima žena će stvoriti dublje razumjevanje faktora opstrukcija rodne ravnopravnosti i političkih akcija koje su potrebne za eliminaciju. Zbog toga, rodne politike će biti efektivne i to ne efektivne samo kada se izraz "rod" pojavljuje u svim zakonima, nego kada i javna adminisitracija i građani shvate da rodni paritet void boljoj kvaliteti života. Podizanjem svesti kod djece i omladine kroz obrazovne institucije također i podizanjem svesti odrasle javnosti kroz mediji i javne događaje stvaraju i oblikuju veoma važan aspekt u preovladavanju postojećih izazova političke participacije žena. Tradicionalne uloge za žene na području BiH bi se trebale prilagoditi savremenim, svjetskim te međunarodno priznatim standardima kako bi se povećala sama participacija te bi se trebala prilagoditi postojećim ženama političarima kao održiva opcija za političko vodstvo. Na području BiH nažalost takva vrsta prilagođavanja je dosta komplikovanija te zbog toga bi bila potrebna totalno transformacija tradicionalne percepcije žena u savremene, moderne i sposobne osobe. Ministarstvo obrazovanja BiH bi trebalo da ojača kako bi proširio obrazovne incijative o problemima rodne jednakosti. Potrebno je kreirati mreže podrške kako bi se ohrabrilo politička aktivnost i političko učešće žena. Učešće u političkim poduhvatima i izborima

zahtjeva znatne administrativne, finansijske i vremenske resurse, no javlja se problem da žene imaju manje pristupa takvim resursima za razliku od muškaraca. Efikasna podrška za žene koje se kandiduju za izabrani mandat mogu poticati preko građanskih inicijativa koje će kandidatima pružiti obuku, pripremu i promociju kako bi maksimalno iskoristili ograničene resurse i osvojili izbornu utrku. Takva vrsta programa na lokalnom nivou bi se mogla pokazati kao dosta realnija i dostupnija u većem broju. Efektivna podrška za žene kandidatkinje bi se mogla pružiti u formi aktivnosti oblikovane na osnovu incijative nezavine organizacije EMILY List (USA), koja pruža ženama kandidatkinjama podršku, treniranje i promociju, kako bi ostvarili najveću korist od postojeći ograničenih resursa i povećali njihove šanse da pob jede na izbornoj utrci.(Emily List)

Podrška političkih partija za nominacije kandidata ne bi trebalo da zavisi od filozofija pojedinačnih članova partije, već na objektivnim pokazateljima efikasnosti kandidata. Ova procena efikasnosti treba takođe da se odrazi u odnosu muškaraca i žena u gornjim slojevima kandidatskih listi partija i na položajima lidera partija. Da bi se procijenila efikasnost ženske i muške političke aktivnosti, komparativna analiza može procijeniti nivo aktivnosti muškaraca i žena političara - na primjer, broj podnesenih regulatornih nacrta, govora i zahtjeva službenih informacija -, slučajeva prenosa u drugačiji politički kamp, kao i nivo obrazovanja izabranih zvaničnika i urednika oba roda. Rezultati takve analize mogu se predstaviti i samim partijama kao i široj javnosti. Predstavnici novih političkih stranaka i projekata mogu se pokazati manje opterećenim patrijarhalnim stereotipima i vjerovatnije će se pridržavati principa rodne jednakosti u svojim strukturama. Pozitivna strana političke situacije u BiH je to da kada se poredi sa situacijom od prije 20 godina i s obzirom da je nezavisna BiH relativno mlada država (postdejtonska BiH) situacija se počela u jako malim količinama poboljšavati. Uzimajući u obzir da je patrijarhalna tradicija itekako i dalje prisutna i odlučujuća, mnogo je pohvalno to što se sve više žena svojevoljno uključuje u borbu za svoja prava na području BiH tačnije postaje više uključena u društvenu i političku sferu. Specifičan broj mlađih političkih lidera, koji, bez obzira na partijsku pripadnost, već promovišu demokratske vrijednosti i liberalnije i kosmopolitske perspektive, postepeno će rasti. Napor za promovisanje političkog učešća žena fokusiranjem na mlade političke lideres mogu pružiti bolje rezultate, međutim, trenutne vodeće stranke i predstavnici starije generacije, naravno, ne treba zanemariti.

4.5. Akteri jačanja i slabljenja uloga žena u BiH

Feminističke teorije patrijarhata su identifikovale prisustvo muškaraca i dominaciju političkih institucija kao glavnu prepreku jednakosti žena. Postoje raznorazne teorije na temu da li zapravo muškarac pomaže ili odmaže porastu učešća žena u politici. Virginia Woolf u svom djelu "A Room of One's Own" tvrdi da "žene ne pišu knjige za muškarce" (Mandziuk, 2009: 105) Što zapravo do vodi do zaključka da feministkinje ne teoriziraju o muškarcima, što znači da feministkinje čitaju i pišu u korist žena, za žene i sa ciljem jačanja uloge žene. Druge feminističke teorije vjeruju da muškarci imaju ključnu ulogu u unapređivanju predstavljanja i učešća žena. Tvrde da sami muškarci mogu igrati značajnu ulogu u promovisanju razvoja politike rodne ravnopravnosti. Kao saveznici, oni mogu podržati inicijative i pokrete žena u svojim naporima za ravnopravnost. Kao glavni "gatekeepers" institucija koje donose politiku, muškarci mogu podsticati žene na položaje moći ili putem direktnog izbora i imenovanja ili vršenjem pritiska na druge muškarce. Postoje i feminističke teorije od strane muškaraca, kao npr. Robert Jensen koji u svojoj knjizi "End Of Patriarchy: Radical Feminism For Men" tvrdi zapravo da feministkinje trebaju da "nameću" feminizam muškarcima i da ih konstatno uvjeravaju te na taj način da "ugase" mušku dominaciju. Jensen također naglašava da feministkinje trebaju da slobodno ispoljavaju svoju seksualnost i seksualno orijentacije jer je to jedan od osnovnih načina povećavanja uloge žena u društvu i političkoj sferi. (Jensen, 2017: 9) Nakon razmatranja argumenata i dokaza na različitim nivoima i regionima, dolazi se do zaključka da je jednak učešće žena i muškaraca u institucijama koje donose odluke ključni element u demokratizaciji upravljanja. Efikasnim povećanjem deskriptivne i sadržajne zastupljenosti žena u političkom životu na svim nivoima, potencijal za promjene u političkim praksama - a time i ishodima - ka osnaživanju žena može se bolje realizovati te na taj način promovisati demokratičnije i pravednije društvo.

Dakle, uopšteno gledano, mobilizacija žena u svim dijelovima vlasti i van države u interesnim grupama, društvenim pokretima, političkim partijama i drugim participativnim procesima omogućava da se ženski interesi artikulišu. Široka mobilizacija žena može biti orijentisana na izazivanje i preoblikovanje konvencionalnih pristupa političkim problemima koji mogu zatvarati razmatranja rodne ravnopravnosti, i prema zahtjevima protiv države i institucija uprave koji mogu ugroziti rodnu ravnopravnost. Postoji par načina na koje žene na području BiH mogu biti uključene

u javni život, pored već navedenih također učešćem u političkim institucijama generalno je od velikog značaja, političke mreže i mreže znanja te akademske i istraživačke grupe i tijela s kojima se hrane političke institucije, kao i političke rasprave. To su mreže koje su izložile i promovirale diskurze o jednakosti u različitim kontekstima. Dešava se lobiranje institucija upravljanja na svim nivoima spolja. Kao što je već spomenuto, neke feministkinje smatraju da je za povećano učešće potrebna jednakost između muškaraca i žena no postoje druge feminističke teorije patrijarhata su identifikovale prisustvo muškaraca i dominaciju političkih institucija kao glavnu prepreku jednakosti žena.

Diskriminacija zasnovana na spolu može biti uklonjena i ostvarena samo sa promjenom u sistemu rodnih uloga i stereotipova koji ih podržavaju. Međutim, nijedan stereotip, posebno ne zasnovan na spolu, ne može se promjeniti preko noći. . Pregled rodnih uloga i odnosa je moguć samo pod uslovom da i muškarci i žene učestvuju u takvom procesu, bez čega se zajednički socijalni problemi i diskriminacija ne mogu eliminisati. Jedini način da se poveća aktivnost žene na području BiH bi bilo da se svaki od navedenih problema promjeni i primjeni međunarodni standardi. Rodne nejednakosti i disbalansi u procesu donošenja odluka u socijalnom pogledu kao što je istraživanje, medij, sportske organizacije i slično svakako zahtjevaju više aktivnosti i poboljšanje participacije žena jer su upravo ti procesi ključni zbog njihovog edukacijskog utjecaja te zbog toga što igraju jako važnu ulogu u oblikovanju socijalnih normi, javnog mišljenja i generalno percepcija glede rodne jednakosti. Mediji i reklamne kompanije u BiH, kao i u većini drugih država, stvara zapravo okvire za individualne percepcije rodova. Mnogi ljudi nažalost prihvataju stereotipe bez pružanja otpora, i kritike, što izobličuje njihovo ponašanje i stavove.” Kako se današnji čovjek u razdoblju postmodernizma nalazi u određenoj vrsti deprivacije vlastitoga identiteta, zahvaljujući utjecaju medijskoga tržišta, on se polako identificira s unificiranim slikom tijela i tjelesnosti koja postaje svojevrsni mainstream u društvu kao cjelini.” (Lubina, 2014: 214) U 21.stoljeću je postalo sasvim normalno ne isticati se sa svojim idejama također ne boriti se za ono što imaš pravo. Uz neravnopravne političke strukture svakako krivca možemo imenovati i mediji, koji se hrani banalnim stvarima čineći ih lijepim i “prihvatljivim”, uvjeravajući da ne postoji ništa suprotno. To znatno otežava položaj žena u društvu, jer sama politika potiče iz društvenih struktura te se pokreće tim istim. Niz reklama koje sadrže seksualne i seksističke sadržaje na području BiH se značajno povećava, predstavljajući dokaz manipulacije

rodnih percepcija pogotovo u reklamama gdje su žene predstavljenje kao kućanice, ili objekat seksualne želje dok se muškarac predstavlja kao uspješni biznismen, pobjenik, i slično. Ovakav oblik reklama ostavljaju, nesvesno, jako negativan utjecaj na trud i pokušaje da se promoviše rodna jednakost, tako što stvara određenu sliku žene, konstantno što automatski stvara dodatne barijere za aktivnu participaciju žena u društvu. Bilo kakve manifestacije seksizma, ma koliko god bilo složeno definisati ovaj termin, u svim sferama javnog života - posebno u medijima, oglašavanju i javnom govoru - su neprihvatljive. U jednom od članaka poznatih novina The Guardian-u gdje je britanski novinar Simon Hattenstone opisao bivšu ministricu Ann Widdecombe, kao da je "izvan ovog svijeta": "Glava joj je sitna, zarobljena unutar crne kutije, njene noge ne postoje i ona šeta džinovskim grudima. Njeno lice je na neki način ne ljudsko. Nije nečovječan, jednostavno ne čovjek. Izgleda kao da je stvorena od Stephen Spielberga kao pratioca ET-u ... Počinjem da mislim da je Ann Widdecombe iz Planeta Pod (Walsh, 2001: 46) Još jedan slučaj pogrešnog prikazivanja medija bio je pokrivenost politika koje su oblikovale žene političarke u vezi sa rasporedom u škotskom parlamentu. Zbog obaveza oko porodice i promjena koje se dešavaju u porodici to je automatski podrazumjevalo i promjenu sjednica Skupštine u normalno radno vrijeme, radije nego tokom noći ili u poslijepodnevnim satima kako bi se što bolje uskladilo sa školskim praznicima. Međutim, ove promjene su mediji predstavili kao proširenja odmora za žene, potpuno suzbijajući činjenicu da se većina vremena koristi za rad na izborima. (Walsh, 2001: 46) Još jedna posebnost koja dominira imidžom žena političara je njihovo seksualno predstavljanje. (Ross, 2002: 20) Na primjer, političarka Cheryl Kernot i Pauline Hanson su u medijima bile predstavljenje u formatu crtanih filmova u erotskim situacijama sa njihovim muškim kolegama, što predstavlja vrhunac psihičkog zloupotrebljavanja žena od strane medija.(Ross, 2002: 20) Seksizam između muškim političara je jako visok i apsolutno nije tajanstven. Mnogi teoretičari kao što su Fushara, Karam i slično već duži period pokušavaju da shvate seksizam koji je prourokovani od strane muških vladajućih lidera dok mediji previše daje pažnje na izgled žene nego na sposobnost.

Primjeri seksizma ne bi trebali da budu samo pravedno kritikovana, već javno osuđena. U tom kontekstu, važan zadatak je razvoj i pokretanje efikasnih mehanizama za eliminaciju rodno-diskriminatorskih sadržaja u medijima, inkorporiranjem direktno primjenjivih zakon o oglašavanju. Od ključnog je značaja promovisati rodnu svijest i nadležnost novinara i drugih medijskih

profesionalaca. Zaposleni u medijima trebali bi posjedovati jasno znanje o standardima rodne ravnopravnosti i trebalo bi da održe uravnoteženi diskurs o rodnoj ravnopravnosti. Od pozitivnih promjena će zavisiti nivo pažnje posvećen ovim pitanjima u edukativnim institucijama, a ne samo tokom jednokratnih programa obuke za vježbanje novinara. Bezobzira na to što živimo u modernom dobu te se naglašava da je tradicija odavno smanjena, ovakav vid medije pridonose i dokazuju da žene i muškarci i dalje žive unutar okvira tradicije i da igraju totalno različite, nejednake uloge u društvu, što opravdava razmak u platama i ojačava stereotip nesposobnosti žena da aktivno pridonose javnom i političkom životu. Način na koji mediji predstavljaju ženu i na način na koji se odnose na problem posebne interesi žena također utječe i na smanjenje motivacije kod samih žena. Način na koji mediji predstavlja ženu i na način kako obavještava problem koje su od posebne koristi ženama može značajno da obilježi žene kao takve i to na dug period. Može se reći da je mnogo važnije da mediji prvenstveno stvoru drugačiju sliku žena nego da obavještava o stvarima koje se tiču žena. Umjesto da stvaraju pozitivnu sliku žena kao političkih lidera, samo se dodatno podržava tradicionalna načela i karakteristike skoro pa svake žene na području BiH. Bez obzira na to što je nizak broj žena koje aktivno učestvuju u politici, mnoge žene aktivno komuniciraju sa medijima te učestvuju u raznoraznim debatama, tačnije žene počinju benificirati od medija. Žene preusmjeravaju pažnju mase na svoje sposobnosti i to rade sve češće. Takođe je važno napomenuti da pristup političara medijskim resursima u BiH više zavisi od partijske pripadnosti osobe (vlade ili opozicije), a ne od roda. Pored toga, u mnogim slučajevima, ako se o ženskim kandidatima spominje medijima, to je samo povezivanje sa bogatim mužem ili u vezi sa njihovim porodicama. (Ross, 2002: 40) Takođe Szczepanska¹ često prave komentare kao što su "žene ne znaju o politici" ili "ženski politički krstaši". Danuta Waniek tvrdi da su žene uvjek predstavljene kao "nezamislivi idioti" koji su jedino sposobni da kupe sapun u prahu.) Navedeni opisi te komentari upućeni ka ženama u politici utiče na njihovu reputaciju kao politički lideri te na to kako sebe počinju da vide. Jedan od primjera za ovu ontologiju je britanska poslanica Margaret Beket (Laburistička partija), koju mediji stalno razmatraju. Na primjer, tokom svoje predizborne kampanje 1994. godine opisana je kao "postmenopauza", "previše emotivna", "previše žena" i ona koja je "ukrala muža druge žene".(Ross, 2002: 1) Dosta je agresivniji mediji ka ženama političarkama van BiH no svakako da postoji određena doza drskosti

Ovo predstavlja ozbiljne izazove za napredak žena u ukupnom javnom životu i društvu u BiH. S obzirom na činjenicu da političke partije se smatraju kao stubovima demokratije, vlade i međunarodne organizacije u nadi da poboljšaju učešće žena u politici bi se trebali fokusirati na ulogu politički partija kao: 1. volonterske kvote da se poveća aktivnost žena u političkim strukturama; 2. širenje političkih partija ženama glasačicama; 3. jačanje javnog i unutrašnjeg političkog dijaloga. (UN, 2012) Svakako, politička aktivnost žena nije uvjetno limitirana samo na političke partije. Žene mogu da nezavisno učestvuju u određenim aspektima izbornih procesa, kao na primjer da se pridruže građanskim i društvenim organizacijama. Mreža žena, nevladine organizacije i mediji mogu da pruže osnovu za povećanu participaciju žena u politici kroz javne kampanje i podršku za političko učešće žena, nadziranje rodova političkih sila- kvaliteta ženskih i muških političkih aktivnosti, podržavanjem novih generacija žena političara, zajednički rad sa muškarcima u promociji aktivne aktivnosti žena u politici, smanjenje rodno-diskriminirajućih medijski informacija. Unutar OSCE-ovog plana za rodnu ravnopravnost može se izvući par praktičnih uputa koje zahtjevaju posebnu pažnju i poboljšanje za efektivnu implementaciju rodno uravnotežene države politike, kao na primjer:

- poboljšanje prikupljanja statističkih podataka o određenom rodu,
- uravnoteženje profesionalnih i privatnih uloga žena i muškaraca,
- rodno budžetiranje i analiza odluka na državnom nivou.

(OSCE, 2004)

V. PROMJENA LICA POLITIKE

5.1. Žene kao politički lideri

Puna i ravnopravna participacija žena u javnom životu je od suštinskog značaja za izgradnju i održavanje snažnih, živahnih demokratija. Shodno tome, značajno učešće žena u nacionalnim, lokalnim i liderskim ulogama postalo je važan fokus politike BiH. Ipak, i dalje stoji pitanje zašto je važno da žene postanu politički lideri, izabrani političari ili aktivisti civilnog društva. Zašto svijetu treba više žena uključenih u sve aspekte političkog procesa? Žensko političko učešće rezultira opipljivim dobitima za demokratiju, uključujući veću odzivnost na potrebe građana, povećanu saradnju preko stranačkih i etničkih linija i održiviji mir. Učešće žena u politici pomaže unapređivanju rodne ravnopravnosti i utiče na čitav niz političkih pitanja koja se razmatraju i vrste rješenja koja se predlažu. Istraživanja ukazuju na to da s obzirom na to da li zakonodavac, bilo da

je muško ili žensko, ima značajan uticaj na svoje prioritete politike, čineći je kritičnim da su žene prisutne u politici da predstavljaju zabrinutost žena i drugih marginalizovanih glasača i pomažu u poboljšanju odzivnosti kreiranja politike i upravljanja. Postoje snažni dokazi da, pošto je više žena izabrano na funkciju, postoji i dodatni porast u kreiranju politike koja naglašava kvalitet života i odražava prioritete porodica, žena i etničkih i rasnih manjina. Žensko političko učešće ima dubok pozitivan i demokratski uticaj na zajednice, zakonodavstvo, političke partije i živote građana i pomaže demokratiji. Ovi a dosta ovom slični razlozi, su zapravo veoma važni da se zapamte pogotovo u državama gdje preovladava patrijarhat. Pozitivan utjecaj žene u politici je nesporan. Kao što Madeleine Albright kaže da svijet gubi dragocjene resurse u dramatičnom niskom predstavljanju žena u vladajućim pozicijama, što pretežno rezultira isključivanjem i smanjivanjem talenata i sposobnosti žena u političkom životu.

Rastući dokazi ukazuju na to da su žene u politici posebno efikasni zagovornici žena u društvenim sferama na nacionalnom i lokalnom nivou. Oni su podjednako snažni zagovornici kada su zastupljeni u mirovnim procesima i postkonfliktnoj rekonstrukciji. Učešće žena u politici može značajno preoblikovati upravljanje zemljom tako što će je učiniti boljom u pogledu prihvatljivosti zabrinutosti svih svojih građana. Njihovo učešće u politici na nacionalnoj nivou takođe podstiče direktnе i opipljive promjene u ishodima politike koje odražavaju prioritete, iskustva i doprinos žena, djece i porodica. Kada žene nemaju glas u politici, moćni zagovornici djece postaju nevidljivi. Međutim, učešće žena u politici u patrijarhalnim zajednicama je i dalje ograničeno. Iako je parlamentarna zastupljenost žena kontinuirano porasla tokom protekle decenije, rodni paritet u politici na svim nivoima i dalje je daleko. Prvo, u mnogim zemljama a pogotovo u BiH još uvijek ima premalo žena u politici i oni su bili u javnom životu jako malo vremena da bi se njihov uticaj značajno uvažio. Drugo, ponašanje svih poslanika je i dalje istaknuto područje istraživanja u političkim naukama. Treće, postoji izazov indikatora: Šta je adekvatna mjera za procjenu uticaja zakonodavca? Uprkos ovim preprekama, u slučajevima gdje se nalazi određeni stepen političkog zastupanja žena, te adekvatna suma podataka koji procjenjuju njihov utjecaj, ukazuje na to da žene u politici stvaraju razliku, ako im se da prilika u polju nacionalnih legislature, lokalne vlasti i poslijeratnim restrukturacijama. Nacionalna politika označava zapravo bolje predstavljanje žena u parlamentu koje imaju pravo da donose zakone i propise u korist svih žena, djece i slično te mogu da utječu na zakone i politike koje se tiču položaja žena u društvu što dovodi do zaključka da žene

koje se nalaze u parlamentu pokušavaju da isprave vladajući patrijarhat. Prisustvo žena u politici na malo nižim nivoima političke vlasti također cilja ka tome da iskorjeni probleme(gore spomenute) s kojima se konstantno suočavaju.

Bilo bi pogrešno pretpostaviti da se svaka ženska zakonodavnica aktivno založe u ime žena i djece; neki sigurno ne. Međutim, mnoga pitanja od posebnog značaja i važnosti za žene i djecu možda neće doći do parlamentarnih programa bez snažne podrške zakonodavaca žena. Svakako, nisu sve žene iste i ne žene iste stvari no generalno je sveopće poznato da primarni razlog participacije žena u politici je upravo da bi dokazala suprotno od onoga što zajednica za nju tvrdi. Veliki broj političarki želi prvenstveno da inspiriše druge žene kako bi uradile isto da bi dokazale da mogu uraditi sve ono što drugi tvrde da nisu sposobne. Također, samim tim što je politički aktivna ne podrazumjeva da su joj druge stvari manje bitne. Žene u parlamentu ne samo da utiču na zakonodavstvo. Njihov uticaj se proteže izvan njihovih neposrednih aktivnosti i podstiče promjene u prioritetima i politikama nacionalnih zakonodavaca, uključujući i njihove muške kolege. Muškarci zakonodavci polahko postaju svjesni značaja pitanja koja se odnose na žene i porodice, a u mnogim slučajevima i važni partneri u promovisanju rodne ravnopravnosti, no kao što je već diskutovano, pojedine feministkinje smatraju da muškarci otpomažu procesu smanjenja rodne jednakosti. Zastupljenost žena u nacionalnim parlamentima je svakako kritična mjera njihovog političkog osnaživanja i posvećenosti zemlje da se osjete kao moćni zagovornici. Ali brojevi su samo neophodan referentni kriterijum, a ne dovoljan uslov za osnaživanje žena.(UN WOMEN, 2017) Obimna analiza rodnih budžeta u zemljama u razvoju, koju je sproveo Sekretarijat COMMONWEALTH-a pokazala je da promjenjeni stavovi spolova, čak i tamo gdje su uspješni, moraju biti praćeni adekvatnim resursima, kao i potrebnim vještinama.Uprkos činjenici da su žene često među najaktivnijim političkim zagovornicima djece, žena i porodica i da je povećanje njihovog učešća u parlamentu ključni cilj Milenijumskih razvojnih ciljeva (posebno MDG 3), broj žena u nacionalnim parlamentima ostaje nisk. (UN WOMEN, 2017) Žene su nedovoljno zastupljene u svim nacionalnim parlamentima, a u julu 2006. učestvovalo je nešto manje od 17% poslanika širom svijeta. Deset zemalja nemaju žene parlamentarce a u više od 40 drugih,žene čine manje od 10% zakonodavaca. (UN WOMEN, 2017)

Učešće žena u lokalnoj politici u BiH može imati još neposredniji i direktniji uticaj na ishode za žene i djecu od nacionalnog zakonodavstva ili politike. Iako su dokazi o ponašanju lokalnih

političara ograničeni, činjenica je to da žene u lokalnoj upravi imaju tendenciju da daju prioritet socijalnim pitanjima. Štaviše, u jednom važnom dokumentovanom slučaju u svijetu u razvoju (Indija), sve veće učešće žena u lokalnoj politici dovelo je do ravnopravne raspodjele resursa zajednice, uz direktne koristi za žene i djecu, posebno za djevojčice. (UN WOMEN, 2017) No samim tim treba naglasiti da povećano učešće žena u lokalnoj politici ne podrazumjeva da se one poštaju ili da će stvari takve da budu za sve žene koje žele da se bave politikom. Što se tiče statistika lokalne politike u BiH te status žena, nevladnina organizacija Ženska Posla dolazi do zaključka da je u oktobru 2016. godine kada su održani lokali izbori “Od 417 kandidata/kinja, njih 26 bile su žene, od kojih je 6 osvojilo načelničke pozicije. “ te citiraju medijsku analizu lokalnih izbora obavljenu od strane Centra za izborne studije (CIS) “rezultati pokazuju da je na lokalnim izborima 2016. godine učešće politički angažiranih žena 10 %, dok je medijsko učešće politički angažiranih muškaraca 90 %. Iz ovoga se jasno vidi da su politički angažirani muškarci više desetina puta zastupljeniji u medijima i da se medijski prostor za njih podrazumijeva. Osim toga što političke stranke nisu ravnopravno predstavljale svoje kandidatkinje, ni mediji nisu pokazali razumijevanje za rodno osjetljivo izvještavanje. To je posebno primjetno u TV novinarstvu, gdje su često u studiju politički angažirane žene činile manjinu u odnosu na muškarce.”(Ženska posla, 2016)

5.2. Patrijarhalna tradicija - politička kultura

Žene koje se već nalaze na političkim pozicijama, su također okružene skepticizmom, te su skoro pa nevidljive dok bivaju stereotipno predstavljene. Što je još više zabrinjavajuće jeste to da žene nisu uključene u ključne reforme BiH zbog toga što su reforme vođene u zatvorenom krugu političkih lidera. Sve se vraća na to da su žene očevidno manjina i u političkim strankama i na vladajućim pozicijama što otežava i onemogućuje njezinu potpunu, aktivnu participaciju. Žene u politici isključivo služe sredstvo popunjavanja kvota. U katoličkim državama, također, kao što su Španija, Italija i mnoge druge svakako se primjeti da Katolicizam i katolicistički način življenja i kultura imaju značajan utjecaj na ulogu žene u bilo kojem kontekstu. Prema podacima iz indeksa rodne ravnopravnosti 2015-mjerenje rodne ravnopravnosti u EU 2005.-2012. rodna ravnopravnost 2005. je bila 38,9% za razliku od podataka iz 2015. gdje se procenat rodne ravnopravnosti mijenja na 48,5%. U slučaju BiH na položaj žene utječe, najviše, patrijarhalna tradicija koja idalje egzistira

u našem tzv. demokratskom društvu. Po rječima Jasne Bakšić-Muftić, koja kaže da upravo “naša” patrijarhalna tradicija ne dozvoljava ženama da izađu iz okvira tradicionalne uloge, ne dozvoljava ženama da imaju veći položaj i drugčiji od onog što se očekuje od njih kao aktera kojima je mjesto samo u porodici. (Bakšić-Muftić, 2006.)

Za razliku od navedena tri vala feminizma mnoge feministkinje smatraju da će doći do stvaranja ili čak da je na djelu četvri val feminizma, no one imaju problem sa upotrebom termina “feminizam” ne samo zbog njegovih starijih konotacija radikalizma nego i zbog toga što se osjeti da je termin feminizam poduprt nagađanjima binarnih polova i isključujućeg teksta: “za žene samo”. Uprkos brigama feministkinja da s terminom “feminizam” ne mogu da šire svoju poruku o ulozi žena u savremenom dobu termin, kao takav, ostaje kao dominirajući u toj oblasti. Feminizam se ne odnosi više samo na patnju žena; to je prodoran poziv na jednakost spolova. Pratioci četvrtog vala nisu samo reinkarnacije njihovih potomaka iz drugog vala; oni ponovo diskutuju o važnim perspektivama koje su se vodile tokom trećeg vala feminizma. Oni diskutuju u terminima intersekcionalnosti gdje se suzbijanje žena može upotpunosti razumjeti u kontekstu marginalizacije drugih grupa i polova- feminizam je dio veće svijesti ugnjetavanja zajedno sa rasizmom, klasizmom i seksualnom orijentacijom. Što se tiče nasljedstva trećeg vala. između ostalog, tu spada važnost uključenja, prihvatanje seksualizovanog ljudskog tijela kao ne prijetećeg te uloga medija u odnosima polova i izravnavanje hijerarhija. Razlog zašto je moguće da dođe do pojave četvrtog vala je zbog toga što trenutni Milenijalci nazivaju sebe i vide sebe kao “feministkinje” i to svojevoljno a ne nametnutno ili pro forme radi. Ono što bi bila, ili što možda već jeste, prednost četvrtog vala feminizma je to što ima mjesta za sve. Sve da bude zajedno i jedno. Akademski i teorijski aparati su obimni i dobro usavršeni u akademijama, te su spremni da podržavaju novi široki aktivizam, na ulicama, u obrazovnim institucijama i na poslovnim pozicijama. Generalno sagledavajući možemo reći da se feminizam danas suočava sa mnogo više izazova nego što uživa u prednostima. Svaki od tri vala feminizma je značajno utjecao na položaj žene u društvu također i u politici, te je povećao i značajnost žena i smanjio nejednakosti koliko toliko. Može se reći da je feminizam uspio u onome što je ciljao, ili bar da je na putu ka tome jer je jako veliki uspjeh reći da se žene nalaze na velikim političkim pozicijama ili da su vlasnici raznoraznih značajnijih institucija. Žene su uspjеле uzvratiti udarac patrijarhalnom društvu. No bez obzira na ove a i na mnoge druge prednosti žena, globalno gledajući može se reći da postoji

mnogo više iskušenja feminizma. Shvatanje žene kao objekta muškarcu i kao neko ko ne treba da se angažuje niti u bilo kojem smislu, se apsolutno nije promjenilo, možda jeste u nekim razvijenim državama ali u većini ne. Da bi feminizam ostvario to što želi treba da se iskorjeni patrijarhalno društvo te da se upotpunosti izmjeni društvena i politička sfera unutar država, te se iz toga izvlači pitanje, da li je zapravo moguć četvri val feminizma, i ako jeste da li će nastaviti treću fazu "zastoja" feminizma iz 80-tih godina ili kako to Frigga Haug kaže "period klonulosti feminizma" ili možda će doživjeti preokret? Mutacija feminizma, u ovom trenutku, nije određena. Da li će se četvri val upotpunosti ostvariti i u kojem pravcu? Oduvijek je bilo mnogih različitih tipova feminizama u pokretima a ne samo jedna ideologija i oduvijek su bila tenzije, poente i kontrapoente prisutne. Politički, društveni i intelektualni feministički pokreti su oduvijek bili haotični, uznenirajući i neuravnoteženi. Za budućnost feminizma je bolje da ostanu takvi jer je to znak da napreduju. Budućnost koja će pružiti mnogo više privilegija nego izazova, a ključ za ostvarivanje toga leži u četvrtom valu/fazi razvoja feminizma.

Različiti modeli raspodjele vremena od strane žena i muškaraca odražavaju razlike u njihovim ulogama, uslovima i mogućnostima. Raspodjela vremena žena i muškaraca utiče na porodični život, javni život i njihovu sposobnost da ostvaruju svoje privatne i profesionalne ciljeve i aspiracije. Do sada BiH nije aktivno vodila sociološka ili statistička istraživanja o vremenskoj upotrebi žena i muškaraca. Nedostatak vremena zbog obaveza u domaćinstvu u velikoj mjeri otežava aktivno učešće žena na tržištu rada, posebno u javnom i političkom životu. Osiguranje jednakih mogućnosti za žene i muškarce zahtijeva balansiranje profesionalnih i privatnih dužnosti, promociju redovnog odsustva za djecu i muškarce, uspostavljanje prijateljskog radnog okruženja za osobe sa porodičnim obavezama i jednostavan pristup predškolskim ustanovama. Svi ovi faktori utiču na sposobnost žena i muškaraca da aktivno učestvuju u politici i odlučivanju.

5.3. Poboljšanje prikupljanja statističkih podataka o spolnoj grupi

Kvalitet administrativnih odluka u oblasti rodne politike zavisi od osnovnih informacija, pretežno na pouzdanim statističkim podacima. Statistički razvrstani podatci po rodu pomažu u razvijanju politika koje se odvijaju iz činjenica, a ne prepostavki, stereotipova ili ideoloških pozicija. Takve statistike pružaju kvantitativne podatke koji omogućavaju analizu odstupanja u položaju muškaraca i žena i omogućavaju posmatranje relevantnih promjena ili njihovog

odsustva. Takvi podaci će omogućiti ozbiljno razmatranje prioriteta i potreba kako žena tako i muškaraca u BiH i mora se nadgledati i procijeniti efikasnost i djelotvornost državnih programa i politika. Sakupljanje i diseminacija statističkih podataka o rodu zasluguje posebnu pažnju. Takvi podaci trebaju biti predstavljeni u razumljivoj i analitičkoj formi koja se lako može koristiti od strane donosilaca odluka i donosilaca politika. Polazne statistike o učešću žena u strukturama odlučivanja trebalo bi da budu dostupne istraživačima, političarima i civilnom društvu, omogućavajući im da pokrenu diskusije, skreću pažnju javnosti na pitanja i ubjeđuju stanovništvo o prednostima promovisanja rodne ravnopravnosti. Ove podatke takođe treba uzeti u obzir od strane viših državnih službenika prilikom donošenja odluka o politici.

5.4. Diskriminacija nad polovima

Rodna diskriminacija je sveobuhvatna. Dok se stepeni i oblici nejednakosti mogu razlikovati, žene i devojčice su lišene jednakog pristupa resursima, mogućnostima i političkoj moći u svakom regionu svijeta, pa tako i na našem području. Ugnjetavanje djevojčica i žena može uključiti preferenciju za sinove nad kćerkama, ograničene lične i profesionalne izbore za djevojčice i žene, poricanje osnovnih ljudskih prava i potpuno nasilje zasnovano na spolu. Nejednakost je uvijek tragična, a ponekad i fatalna. Prenatalna selekcija seksa i beba pokazuju nisku vrijednost koja se stavlja na živote djevojaka i žena i koja dovodi do neuravnoteženih populacija gdje muškarci su brojniji od žena. Uprkos ukupnom porastu upisa u obrazovanje, više od 115 miliona djece osnovne škole ne dobijaju osnovno obrazovanje(Noorani, 4.) Uz malo izuzetaka, djevojčice su više vjerovatnije od dječaka da izostaju iz učionicama u svijetu u razvoju. Djevojčice koje se upišu u školu često napuštaju kada postanu pubertet zbog mnogo razloga - zahtjeva odgovornosti domaćinstva, nedostatka školske sanitacije, slabosti ženskih uzoraka, djece braka ili seksualnog uznemiravanja i nasilja, između ostalog. Uprkos ukorenjenoj rodnoj nejednakosti, status žena se poboljšao u posljednje tri decenije. Povećana svest o diskriminatornim praksama i ishodima - uključujući fizičko i seksualno nasilje, rezanje ženskih genitalija (FGM / C), nesrazmerni brojevi dijagnozirani žena da imaju HIV / AIDS i ženskom nepismenost, između ostalog - podstakli su veću potražnju za promjenama. Promovisanim zakonskim i socijalnim reformama, zagovornici rodne ravnopravnosti počeli su da preoblikuju socijalni i politički pejzaž. Iako rod nastavlja da utiče na izbore i izazove ljudi, u mnogim dijelovima svijeta devojka rođena 2007. godine vjerovatno će imati bolju budućnost od

djevojčica koje su rođene u periodu kada se svijest od položaju žene tek počela da se rađa. Danas i žene i djevojke imaju pristup prilikama koje su bile prethodno ograničeno. Stopa upisa u osnovnu školu za djevojke je skočila, a obrazovni rodni jaz se sužava. (UNICEF, 2007) Kao što je naglašeno u UNICEFOM priručniku sa strategijama za edukaciju curica, mnogi koraci su dosta unapređeni te se mnogo više (za razliku od prije) daje pažnja potrebama curica. Žene ulaze u radnu snagu u većem broju. A može se reći da politička zastupljenost žena na području BiH poboljšana.

ZAKLJUČAK

Promovisanje rodne ravnopravnosti u oblastima politike i zakonodavstva, kao i u društvu kao cjelini je dug i složen proces. Rodni stereotipi i nejednakosti polova razvijaju se tokom decenija; sve inicijative za otklanjanje ovih nejednakosti moraju biti strateške i dugoročno orijentisane. Takođe je od ključnog značaja da se izbjegne ograničeno tumačenje rodne ravnopravnosti, kao na primjer da se samo odnosi na mјere protiv diskriminacije, i da je to ključni problem. Odsustvo diskriminacije nije dovoljno za promovisanje rodne ravnopravnosti, već bi trebalo biti praćeno konkretnim aktivnostima i pozitivnim mјerama koje doprinose suštinskoj ravnopravnosti, jednakim mogućnostima, jednakom pristupu mogućnostima i jednakim rezultatima. Zastupljenost žena u izabranoj kancelariji ne predstavlja, nažalost, visok prioritet za reforme u političkim partijama i izborima. Unapređenje unutrašnje partijske demokratije i ograničavanje uticaja stranačkih rukovodstava i donatora na kandidovanje kandidata za izbore smatraju se prioritetnim pitanjima za reformu. Učešće žena u političkom životu treba unaprediti prije svega indirektno, a ne kroz uvođenje obaveznih kvota. Naime, „gender quota“ – rodne kvote nisu osnovni ključ povećavanja procenta žena aktivnih u političkim strukturama, svakako da dosta pomažu gledajući na činjenicu da u BiH 52% glasačkog tijela čine žene, no svakako to predstavlja privremeno popravljanje situacije. To ne mijenja ulogu žena u društvu, to ne mijenja kritike upućene od muških lidera na međunarodnom, nacionalnom i lokalnom nivou, i to ne mijenja diskriminaciju koje žene širom svijeta, ne samo u BiH osjete i svakodnevno prolaze. Patrijarhalna tradicija je jako zahtjevno

područje koje, da bi se promjenilo, treba da se iskorjeni te ponovo ispočetka upostave novi standardi u skladu sa demokratkim načelima. Također, jako bitna metoda rješavanja problema javlja se u pitanju finansiranja takvih poduhvata. Rodno budžetiranje procjenjuje utjecaj rodne politike u finansijskom domenu. Rodno budžetiranje čini pitanje rodne ravnopravnosti primarno u donošenju odluka o finansiranju na najvišim nivoima. Ovaj instrument dozvoljava podjelu budžeta na rodnoj osnovi i može identifikovati neslaganja u državnom finansiranju, sa rodne perspektive. Cilj je postizanje pravilnog rodno transparentnog procesa donošenja finansijskih odluka na državnom nivou. Tačnije, da žene budu uključene u procese financijskoj određivanja, kojima je primarno u cilju da izmeđuostalog uspostave financijska sredstva za njihove interese (jačanje feminističkih mehanizama). Rodno budžetiranje treba uspostaviti na nacionalnom i lokalnom nivou, jer je neophodno postići stvarnu ravnopravnost na svim nivoima društva. Rodno budžetiranje je također bitno jer u državama koje nisu financijski stabilne, kao npr. BiH žene stradaju izuzetno i nesrazmjerno prema muškarcima. Patrijarhalna tradicija proizvodi običaje koje ženama ostavljaju manje slobode i prava za razliku od slobode i prava muškarca. Uz te faktore može se dodati i utjecaj religije unutar tih tradicija, koja itekako pravi razliku između žena i muškaraca, po kojoj muškaraci imaju glavnu riječ naspram žena koje se trebaju pokoravati istima. Uprkos svim participacijama te načinima da se to promjeni, statistike idalje pokazuju svoje. Koncept političke kulture na području BiH trebao bi da se rekonstruiše u korist opozitnog spola, upravo sa potiskivanjem tradicionalnih načela i običaja, te sa davanjem višeg značaja i uspostavom doze ozbiljnosti unutar njihovih utjecaja i uloga, no utjecaj feminizma na spomenutim prostorima treba da bude značajni. Bez jednakosti nema kvalitete.

Naime, kada se malo dublje izanalizira dolazi se do zaključka da sama tema participacije žena je ujedno i problem, jer participacija žena je skoro pa i nepostojeća, kako se prikaziva primjerima proteklih 25 godina, tačnije od početka rata u BiH pa do danas, s toga problem nosi sa sobom svoje posljedice. Jako nizak procenat participacije žena stvara podlogu za pokretanje ovakvog istraživanja, jer takva vrsta problema, pored i drugih problema unutar teritorije BiH nije nikako dobrodošla, te čak šta više njen rješenje predstavlja početak rekonstrukcije unutrašnje strukture i ključ za napredak BiH. Aktuelni problem nas dovodi do razloga zašto uopšte početi rješavati problem, pored činjenice da je jako važno za BiH. Naime, za ženu kao nezavisnu, samostalnu, sposobnu herojinu, je jako važno da se nalazi u okolini gdje će se njezine sposobnosti prihvati i

uvažiti da bi ona mogla aktivno da učestvuje u društvenoj sferi ali i političkoj. Gdje će se ona upotrebljavati zbog svojih sposobnosti a ne zbog svojih fizičkih atributa, gdje neće biti slabija strana samo zato jer je vjekovima tako bilo, nego će se iz dana u dan graditi da stoji uspravno rame uz rame sa muškarcem, te i sama postati značajniji dio strukture. Ne smije se dopustiti da žene, u 21.stoljeću budu idalje okružene negativnošću i konstantnim kritičkim ispitivanjem. Važno je naglasiti uslove koje je potrebno ispuniti za promjenu struktura patrijarhalne tradicije koja datira još od Jugoslavije, da bi se mogao rješiti taj problem, jer problem kao problem je dubinski i za njegovo rješenje je potrebno preoblikovanje u više savremeniji oblik. No međutim položaj žena na nacionalnom i lokalnom nivou dovodi do zaključka da žene na području BiH, koje su itekako na lošim pozicijama, i dalje uzvraćaju patrijarhatu i patrijarhalnoj tradiciji što govori da žene, gdje god da se one nalazile, i s čim god se suočavale ipak znaju da se bore za sebe i nastavit će se boriti, upravo zbog toga što se smatra da ne znaju. Da li je moguće promjeniti lice politike? Svakako, potrebna je povećana stopa participacije žena kroz mjenjanje čitave strukture unutar BiH ili eventualno poštivanje dejtonskog mirovnog sporazuma a ne zanemarivanje, i ne samo pitanja države i javne uprave što je posve drugi problem nego i pitanja dikriminacije gdje se nalazi srž prava žena unutar BiH.

LITERATURA

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2015) “Žene i muškarci u BiH”, A dizajn Sarajevo ;
2. Aganović, Arijana, Miftari, Edita i Veličković, Marina (2015) “ 1995-2015 : Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini”, Sarajevski otvoreni centar;
3. Breuning, Marijke i Ishiyama, John T. (2011) “21st Century Political Science: A Reference Handbook, Volume 1” University of North Texas, Sage publikacija;
4. Beckwith, Karen (2010) “Introduction: Comparative politics and the logics of a comparative politics of gender.”, Perspektive ka politici;
5. Borovina, Suljo (2016) “Društveni pokreti”, Fakultet političkih nauka;
6. Cole, Elizabeth (1998) “Political Participation and Feminist Consciousness among Women Activists of the 1960s”, Međunarodno društvo za političku psihologiju;
7. Childs, Sarah i Krook, Mona L. (2008).“Critical Mass Theory and Women’s Political Representation”, Političke studije;
8. Childs, Sarah i Webb, Paul (2012)“Sex, Gender and the Conservative Party. From Iron Lady to Kitten Heels. Basingstoke“, New York: Palgrave Macmillan;

9. Čauš, Delila S. (2012) "Gender kvota u Bosni i Hercegovini", Friedrich-Ebert-Stiftung (FES);
10. Drury, Benjamin i Kaiser, Cherly (2014) "Article of Allies against Sexism: The Role of Men in Confronting Sexism", Univerzitet u Washington;
11. Đuderija, Saliha (2015) "Monografija o ratnom silovanju i seksualnom zlostavljanju u ratu u Bosni i Hercegovini", Udruženje žena žrtva rata;
12. Falk, Erika (2008) "Women for Presidency. Urbana and Chicago", Univerzitet Illinois Press;
13. Fransioli, Eshter Garcia (2013) "Godišnji izvještaj o stanju prava žena u Bosni i Hercegovini tokom 2013. Godine", Sarajevski otvoreni centar;
14. Hull, Adrian (1999) "Comparative political science: An inventory and assessment since the 1980s.", PS: Political Science and Politics ;
15. Inglehart, Ronald, i Norris, Pipa (2003) "Rising tide: Gender equality and cultural change around the world.", New York: Cambridge Univerzitet Press;
16. Jarić, Vesna i Radović, Nadežda (2011) "Rečnik rodne ravnopravnosti", Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije;
17. Jensen, Robert (2017) "The End of Patriarchy", Spinifex;
18. Kenworthy, Lena, i Malami, Melissa (1999) "Gender inequality in political representation: A world wide comparative analysis. ", Društvene snage;
19. Kesić, Vesna (2007) "Feminizam i država" Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje;

20. Katzensten, Mary F. i Mueller, Carol M. (1987) "The Women's Movements of the United States and Western Europe", Philadelphia: Temple University Press;
21. Kahn, Peggy, i Meehan, Elizabeth (1992) "Equal value/comparable worth in the UK and the USA.", New York: St. Martin's Press;
22. Le Guin, Ursula K. (2001) "Always coming home", California Press Univerzitet, USA;
23. Lubina, Tihana (2014) "Rodni stereotipi: objektivizacija ženskog lika u medjima", Doktorska škola društveno-humanističkih znanosti Sveučilišta u Osijeku;
24. Lovenduski, Joni i Karam, Azza (2005) "Women in Parliament: Making a Difference" u *Women in Politics: Women in Parliament: Beyond the Numbers*. International IDEA;
25. Lovenduski, Joni (2005) "State feminism and political representation.", Cambridge, UK: Cambridge Univerzitet Press;
26. Mandziuk, Roseanne M. (2009) "Necessary vigilance: Feminist critiques of masculinity", Southwest Texas State Univerzitet;
27. Moghadam, Valentine, i Sadiqi, Fatima (2006) "Women's activism and the public sphere: Introduction and overview.", JMEWS: Journal of Middle East Women's Studies ;
28. Male, Maria (1998) "Patriarchy and Accumulation on a World Scale", Zed Books Ltd, London and New York ;
29. Merkel, Peter (1976) "The Study of Women in Comparative Politics: Reflections on a Conference", Univerzitet Chicago Press ;
30. Mies, Maria (1998) "Patriarchy and Accumulation on a World Scale", Zed Books Ltd, London i New York;

31. Noris, Pipa i Kruk, Lena Mona (2010) "Rodna ravnopravnost na izabranim funkcijama: akcioni plan u šest koraka", Univerzitet Hardvard i Univerzitet u Washingtonu u St.Louis-u;
32. Norris, Pipa, i Lovenduski, Joni (1993) "Gender and party politics", London: Sage;
33. Nelson, Barbara J. i Chowdhury, Najma (1994) "Women and politics worldwide" , Yale Univerzitet Press;
34. Norris, Pipa (1987) "Politics and sexual equality: The comparative position of women in Western democracies. Boulder", Rienner;
35. Pani, Aleksandra K. (2015) "50 nijansi BH. politike analiza rodne ravnopravosti u političkim strankama u BiH", Infohaus;
36. Ross, Karen (2002) "Women, Politics, Media. Uneasy Relations in Comparative Perspectives." , New Jersey: Hampton Press;
37. Ross, Karen (2003). "Women Politicians and Millstream Media: A Game of Two sides", Centar za poboljšanje žena u politici, Queen's University Belfast;
38. Perry, Chad (1998) „Processes Of A Case Study Methodology For Postgraduate Research In Marketing, European Journal of Marketing, Vol. 32“, Univerzitet u Manchersteru;
39. Sayari, Sabri (2016) "Article about Clientelism and Patronage in Turkish Politics and Society", Sabanci University;
40. Squires, Judith (2007) "The New Politics of Gender Equality.", Basingstoke: Palgrave Macmillan;
41. Spahić, Aida (2015) "Zabilježene: žene i javni život Bosne i Hercegovine u 20 stoljeću", Sarajevski otvoreni centar;

42. Sparshott, Francis (1983) „Aristotel on Women“, Univezitet u Torontu;
43. Tripp, Aili M., i Kang, Alice (2008) “The global impact of quotas: On the fast track to increased female legislative representation.”, Comparative Political Studies;
44. Vujević, Miroslav (2002) “Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih nauka”, Školska knjiga, Zagreb 2002;
45. Vallance, Elizabeth (1979)“ Women in The House. A Study of Women Members of Parliament.“, London, The Athlone Press;
46. Walsh, Clare (2001) “Gender and Discourse. Language and power in politics, the church and organisations.” Edinburgh and London: Pearson Education Ltd;
47. Žilić, Darija (2014) „Nomadi i Hibridi“ Biakova, Zagreb;
48. Dejtonski mirovni sporazum (1995) “ <http://ndcsarajevo.org/Dokumenti/Dejtonski-mirovni-sporazum.pdf> ” ;
49. Međunarodne konvencije za prava žena u politici (1953)
“http://www.un.org.ua/images/Convention_on_the_Political_Rights_of_Women_eng1.pdf”;
50. Međunarodna konvencija za ukidanje bilo kakvog oblika diskriminacije nad ženama (2000)
”<http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/cedaw-one.pdf>” ;
51. Priručnik za jačanje prava žena u politici (2014)
“ <http://www.osce.org/odihr/120877?download=true>”;
52. Women and elections: guide to promoting the participation of women in elections (2005)
<http://www.un.org/womenwatch/osagi/wps/publication/WomenAndElections.pdf> ;

53. Strategies for girls' education (2004)

https://www.unicef.org/sowc06/pdfs/sge_English_Version_B.pdf ;

54. Unicef, (2007) "The State of the World's Children 2007. Women and Children. The Double Dividend of Gender Equality"

<http://www.unicef.org/sowc07/docs/sowc07.pdf> ;

55. Gender Equality Index 2017: Methodological Report (2017)

<https://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2017-methodological-report> ;

56. UNICEF (2007)

<https://www.unicef.org/sowc07/docs/sowc07.pdf> ;

57. UN WOMEN (2018) "Violence against women in politics: Expert Group Meeting report and recommendations"

<http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2018/egm-report-violence-against-women-in-politics-en.pdf?la=en&vs=4036> ;

58. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (2000) "Rezolucija Vijeća sigurnosti UN 1325 (2000) Žene, mir i sigurnost"; ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

<https://arsbih.gov.ba/project/rezolucija-vijeca-sigurnosti-un-1325-2000-zene-mir-i-sigurnost/>;

59. UN WOMEN (2018) "2017 Evaluation Annual Report"

<http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2018/evaluation-annual-report-2017-en.pdf?la=en&vs=1505> ;

60. Darfur Peace Agreement, UN (2006)

<http://www.un.org/zh/focus/southernsudan/pdf/dpa.pdf> ;

61. Women's Participation in Peace Negotiations: Connections between Presence and Influence- (2015)

62. https://peaceoperationsreview.org/wp-content/uploads/2015/11/womens_participation_peace.pdf ;

63. UN WOMER Gender and economics training material (2017) “Economic empowerment section UN WOMEN”

<https://www.shareweb.ch/site/Gender/Documents/Toolbox/The%20UN%20WOMEN%20Gender%20and%20Economics%20Training%20Manual-6%20November%202017-Final.pdf> ;

64. UN WOMEN (2017), 23 robbery campaign

<https://www.23percentrobbery.com/#facts> ;

65. Ženska posla (2016)

<https://zenskaposla.ba/2016/11/08/lokalni-izbori-2016-brojka-6/> ;

66. MHRR (2004) “Izvještaja o primjeni konvencije o ukidanju svih olika diskriminacije žena u BiH “

<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/default.aspx?id=525&langTag=bs-BA> ;

67. O’Brien, Diana Z. i Rickne, Johanna (2016) “Gender Quotas and Women's Political Leadership”

<https://www.cambridge.org/core/journals/american-political-science-review/article/gender-quotas-and-womens-political-leadership/0C8CC7B51CC37871A1B1FD925A8AA976> ;

68. OSCE Action Plan for the Promotion of Gender Equality (2004)

<http://www.osce.org/mc/23295>;

69. BBC News, (1998) “UK Politics: Talking Politics The 'Mother of Parliaments'”

http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/96021.stm ;

70. Women on Board (2012)

<http://www.bis.gov.uk/assets/biscore/business-law/docs/w/11-745-women-on-boards.pdf> ;

71. IPU, Women in Parliament in 2006. The Year in Perspective.

<http://www.ipu.org/pdf/publications/wmn06-e.pdf> ;

72. Unicef, (2007) „The State of the World's Children 2007. Women and Children. The Double Dividend of Gender Equality“

<http://www.unicef.org/sowc07/docs/sowc07.pdf> ;

73. Budlender, Debbie, Elson, Diane i Hewitt, Guy (2002) „Gender Budgets Make Cents Understanding gender responsive budgets“

<https://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/Gender-Budgets-Make-Cents-Understanding-Gender-Responsive-Budgets.pdf>.

PRILOZI

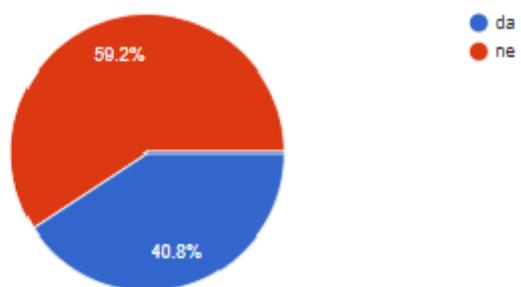
Anketa

Iz ankete korištene kao metoda za istraživanje u cilju stvaranja bolje slike stvarnosti položaja žena u BiH te u cilju sagledavanja pravih problem za žene na području BiH, sto (100) ispitanika, od kojih su većina studenti i radnice/ci su u državnim institucijama podjelilo svoje mišljenje u formi multiple choice-a na probleme samog istraživanja a koji se spominju kroz čitav rad. U dole navedenim grafikonima dolazimo do zaključka da generalno mišljenje ljudi u BiH je to da smatraju da je procenat žena aktivnih u BiH jako nizak, da su žene dosta manje plaćene nego muškarci pogotovo u državnim institucijama zbog, između ostalog, nedostatka poštovanja, da su žene i muškarci nejednaki u društvu u smislu da nije isti odnos zakona, institucija te političkih struktura prema ženama i prema muškarcima, da se mnogo više beneficija pruža muškarcima.

Grafikoni iz ankete na temu “Položaj žena u BiH”; ukupno 104 ispitanika.

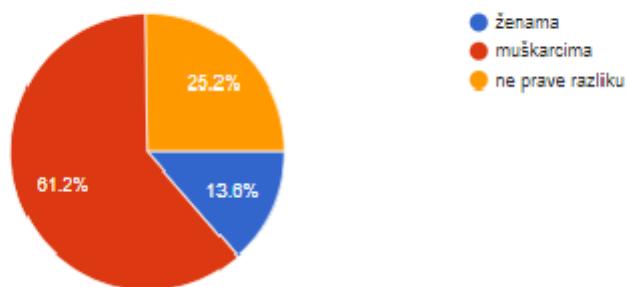
Da li su u BiH žene i muškarci ravnopravni pred zakonom?

103 responses

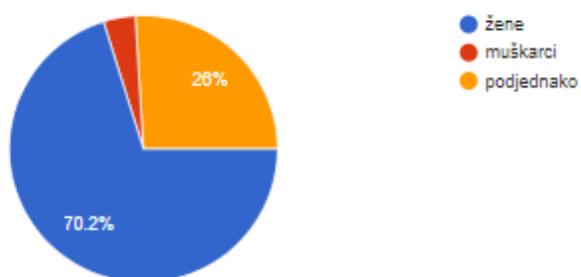
Šta mislite, da li u praksi poslodavci kod zapošljavanje prednost daju

103 responses

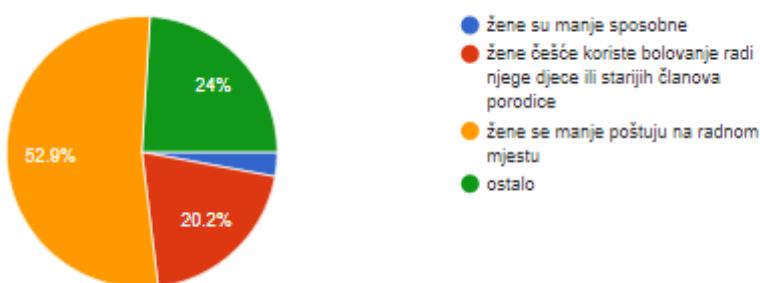
Ko je u praksi više izložen kritikovanju na poslu?

104 responses

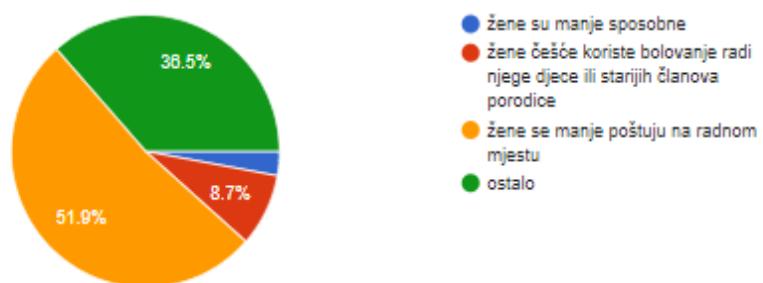
U BiH ženske plaće zaostaju za muškim plaćama. Po vašem mišljenju, čime je to uzrokovano?

104 responses

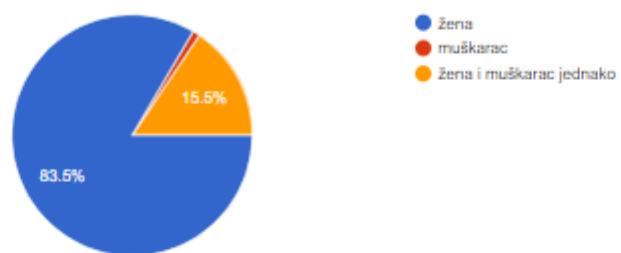
Zašto su žene manje zastupljene u političkom životu pa se njihov politički angažman potiče kvotama?

104 responses

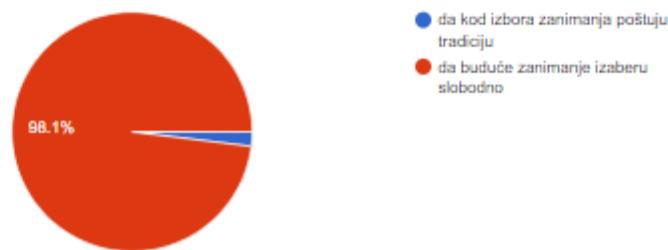
Sudeći prema primjerima iz vaše okoline, ko u vašoj porodici obavlja većinu poslova vezanih za djecu i kućanske poslove?

103 responses

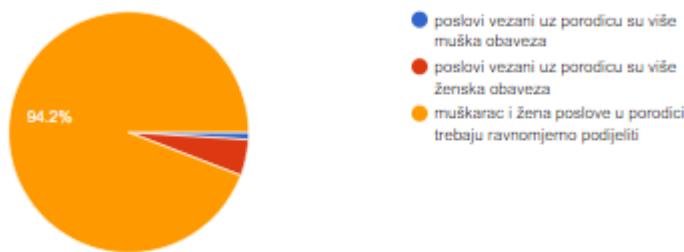
Kako ćete Vi odgajati djecu s obzirom na tradicionalnu podjelu na muška i ženska zanimanja?

103 responses

Kako ćete odgajati djecu s obzirom na podjelu poslova u porodici između žene i muškarca?

103 responses

Kako sredina reaguje na neprihvatljivo ponašanje (npr. pijanstvo) s obzirom na spol?

104 responses

